

Zuivel
en Vlees

Biologisch Ondernemen

FrieslandCampina en Cono: ruimte voor biologische zuivel

Dieren naar buiten want weidegang is verplicht

Economie: meerkosten goedge maakt door meerprijs

Rabobank: extra financiële armslag nodig tijdens omschakelen

Onkruid oplossen met zweetdruppels of met diesel

Omschakelen: meteen doen bij minder dan 10.000 kg melk per hectare

Biologisch Ondernemen? Ja, dat kan!

De regionale projecten Biologisch Ondernemen ondersteunen je, bijvoorbeeld met een quickscan aan de keukentafel, informatieve bijeenkomsten of omschakelcursussen. Verken je mogelijkheden!

provincie Drenthe

Drenthe
Goaitske Iepema,
Projecten LTO Noord
t 088 - 888 66 77
e giepema@projectenltonoord.nl

Provincie Noord-Holland

Noord-Holland
Maria van Boxtel,
Land & Co
t 06-53 59 31 88
e mvanboxtel@landco.nl

PROVINCIE FLEVOLAND
25 JAAR

Flevoland
Jenny Pannenbecker,
Centrum Biologische Landbouw
t 0320-281 222
e info@biologischelandbouw.org

Colofon

© 2011 Land & Co, Wageningen

Biologisch Ondernemen is een speciale uitgave van de projecten Biologisch Ondernemen Noord-Holland en Flevoland, in samenwerking met de Stimulering Omschakeling Biologische Landbouw in Drenthe en de ZLTO. Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door de provincies Noord-Holland, Flevoland, Drenthe, ZLTO en het bedrijfsleven.

Biologisch Ondernemen Noord-Holland is een project van DHV in samenwerking met Land & Co, Ekopart Advies, DLV Plant en Projecten LTO Noord in opdracht van de provincie Noord-Holland.

Redactieadres en hoofdredactie
Biologisch Ondernemen Noord-Holland
Land & Co, Maria van Boxtel
Postbus 179, 6700 AD WAGENINGEN
Telefoon 06 - 53 59 31 88
e-mail: mvanboxtel@landco.nl, www.landco.nl

Eindredactie
Ellen Driessen, Bureau E, Zaandam

Coördinatie:
Bart van Ommeren, Uitgeefdiensten, Amsterdam

Redactieraad
Kees van Veluw (Louis Bolk Instituut), Geertje Schlaman en Jenny Pannenbecker (CBL), Edith Finke (DLV Dier), Kees Water (Ekopart), Goaitske Iepema (Projecten LTO Noord), Kees van Bohemen (ZLTO) en Maurits Steverink (TMBL)

Vormgeving
Cecile van Wezel,
GAW ontwerp+communicatie, Wageningen

Druk
Moderdruk, Bennekom

Oplage
5000 exemplaren

www.biologischondernemen.nl

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen en/of illustraties is toegestaan, mits na schriftelijke toestemming van de redactie en met bronvermelding 'Biologisch Ondernemen'. De redactie aanvaardt geen verantwoordelijkheid voor schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan na gebruikmaking van gegevens uit dit blad.

 Provincie Noord-Holland

 Provincie Flevoland 25 JAAR

provincie Drenthe

Inhoud

Markt: ruimte voor biologische zuivel en vlees / 6

Boerenportret melkveehouders:
Koos en Monique Langelaan / 8

Veehouderij: kippen, varkens en geiten / 12

Regelgeving: Skal / 14

Economie: het bedrijfseconomisch perspectief / 19

Financiën: steun voor omschakelaars / 21

Boerenportret melkveehouders: Familie Kaatee / 22

Timing: kies een optimaal omschakelmoment / 26

Boerenportret vleesveehouder: Gertjan van Tunen / 30

Afzet: wie worden je afnemers? / 34

Subsidies: gebruik duurzame aftrekposten / 36

LANDBOUW

Diergezondheid: biologisch is beter voor koeien / 17

Klaver: stikstof in grasland / 25

Onkruid: problemen zijn op te lossen / 29

Diervoeding: kwaliteit ruwvoer / 33

Adressen / 37

www.biologischondernemen.nl

Koers op de kennis van een Reudink-specialist, want Biologisch boeren is balanceren

„Wij doen de biologische veehouderij er niet bij, wij zijn er echt in gespecialiseerd. Dat maakt het verschil”, zegt Robert van Dorst, rundveespecialist van Reudink. „Wij kunnen omschakelaars zeer goed op weg helpen. Onze specialisten kennen de sector van haver tot gort. De biologische markt is goed en wij weten wat nodig is voor een optimale biologische bedrijfsvoering. Maak daar gebruik van, net als van de wereldwijde kennis van Nutreco, waar Reudink onderdeel van is. Dan komt u verder.”

Proefbedrijf van de Universiteit Utrecht, praktijklocatie voor dierenartsen in opleiding

Hans Lutz, bedrijfsleider van melkveebedrijf De Tolakker

De koeien in Utrecht krijgen Proti Raap, het proefbedrijf is één van de eerste gebruikers van het nieuwe product van Reudink. “Met Proti Raap zien de koeien er goed uit en ze houden de hoge productie er goed onder.” Lutz bespreekt met Robert van Dorst, rundveespecialist van Reudink, periodiek hoe het loopt. „Zo nodig sturen we bij. De studenten leren ook veel van Robert, want hij brengt veel kennis over de biologische melkveehouderij mee.”

Melkveehouder Wichert Koopman positief over kalverstart

‘Een goede jeugdgroei levert rendement op’

“Mijn kalveren groeien goed en zijn gezond”, stelt Wichert Koopman, melkveehouder in Randwijk. “Kalverstart, de nieuwe brok van Reudink levert meer eiwit voor groei. De kalveren doen het beter met kalverstart, het is speciaal gemaakt voor het jonge

Wichert Koopman bij zijn kalveren

kalf.” De juiste koolhydraatbronnen stimuleren een gezonde pensontwikkeling. Ook is het aminozuurpatroon (eiwit) aangepast aan de ontwikkeling van het jonge dier.

Gerhard Dehlwes in Lilienthal (Duitsland)

Hofmolkerei Dehlwes verkoopt jaarlijks 3,5 miljoen kilo bio-zuivel. Sinds de omschakeling naar biologisch in 1999 is de Duitse melkveehouder en zuivelverwerker Gerhard Dehlwes klant van Reudink. “Herman Bunte adviseert ons over de rantsoensamenstelling en heeft veel ver-

stand van goed management van het gehele biologische bedrijf. We produceren zoveel mogelijk melk uit goed ruwvoer. Het krachtvoer wordt ingezet voor gezonde koeien die lang mee gaan.”

Gerhard Dehlwes met enkele zuivelproducten

Markus Legge, melkveehouder in Monschau (Duitsland)

‘Melkrobot in wei spaart arbeid en machinekosten’

De 200 koeien van Markus Legge, melkveehouder in de Duitse Eifel, worden in de wei door robots gemolken. De productie is 8.500 kilo melk met 3,99% vet en 3,34% eiwit, bijna uitsluitend op vers gras of grassilage. “Krachtvoer in de robot lokt de koeien naar de robot”, zegt Robert van Dorst, die de rantsoenen van de koeien van Legge samenstelt. “Bij automatische melksystemen letten we extra op de smakelijkheid van het krachtvoer en houden we de mineralenvoorziening goed in de gaten. Met name de klauwgezondheid is cruciaal voor voldoende robotbezoek.”

VOORWOORD KIES VOOR NIEUWE MARKTKANSEN!

Biologische koplopers in Noord-Holland

Voor de provincie Noord-Holland is de biologische landbouw een voorbeeld van de gewenste verduurzaming van de agrarische sector. Dat betreft niet alleen het milieu en dierenwelzijn. Ook in het leggen van verbindingen met burgers en consumenten vervult de biologische landbouw een voortrekkersrol.

De provincie Noord-Holland behoort tot de absolute koplopers op het gebied van biologische en duurzame landbouw. Dat willen we graag zo houden. De provincie blijft de komende statenperiode een actief beleid voeren om de biologische landbouw te stimuleren, net als enkele andere provincies. In het Noord-Hollands coalitieakkoord ‘Verantwoord en duidelijk gericht op de toekomst’ is het doel om 7% biologische landbouw(areaal) te realiseren in 2015: wel 9000 hectare. Om dat doel te halen werkt de provincie samen met (natuur)terreinbeheerders en versterkt ze biologische (nieuwe) afzetmarkten. En werkt de provincie graag samen met reguliere agrarische ondernemers die willen omschakelen naar biologische landbouw. Want nu zijn er goede marktkansen, ook voor u! Grijp die kans, want duurzaamheid is de toekomst. En wat is er nu mooier dan biologische producten van dichtbij?

Jaap Bond

Gedeputeerde provincie Noord-Holland voor Landbouw en Visserij, Natuur en Landelijk Gebied, Klimaat en Duurzame Energie plus Gebiedsgedeputeerde Kop van Noord-Holland

Waarom biologisch ondernemen?

Voor veehouders die denken over omschakelen naar biologische landbouw, zijn er goede marktkansen. En toch: de beslissing om te schakelen naar biologisch neem je niet zomaar. De veehouders in deze speciale uitgave van ‘Biologisch Ondernemen’ stonden allemaal voor die keuze. Wat gaf bij hen de doorslag? Valt het mee of valt het tegen? Welke financiële risico’s lopen ze? In dit tijdschrift proberen we op zoveel mogelijk vragen een antwoord te geven. En laten we zien hoe de stap naar biologische veehouderij eruit kan zien. Dan kun je zelf kiezen of biologisch ondernemen ook iets voor jou en jouw bedrijf is. Veel leesplezier!

Maria van Bostel

Projectleider Biologisch Ondernemen Noord-Holland

Markt

Gegarandeerde prijzen en afname

'Ruimte voor biologische zuivel en voor vlees'

Feit: de Nederlandse zuivelindustrie importeert jaarlijks zo'n vijftig miljoen liter biologische melk uit Denemarken en Duitsland. Want de grootste groeier bij biologische consumptie is de zuivel, blijkt uit de Biomonitor 2010. Biologische zuivel heeft een marktaandeel van 4,5% van het totale zuivelaanbod en is goed voor 17% van de totale bestedingen op het gebied van biologisch eten (in totaal ter waarde van zo'n 750 miljoen euro). 'Er is ruimte voor biologische zuivel en voor biologisch vlees.'

tekst Tjitske Ypma, foto Dick Boschloo

De zuivelindustrie ziet marktkansen. Zo is FrieslandCampina vorig jaar overgestapt op het gebruik van biologische melk voor haar Boerenland-producten. Cono maakt inmiddels ook smaakvolle biologische Beemsterkaas. En Arla is op de Nederlandse markt verschenen, ook met biologische zuivel. 'Er zijn gegronde redenen voor melkveehouders om te schakelen,' stelt Rob van Dongen van FrieslandCampina. 'In 2010 verwelkomde onze coöperatie zes omschakelaars, dit jaar zeven en naar ver-

wachting in 2012 en 2013 zelfs 23.' Momenteel heeft FrieslandCampina 133 biologische bedrijven die melk leveren. 'Bij elkaar gaat het om zo'n 53 miljoen kilo biologische melk. Onze Boerenland-producten doen het goed. Daar gebruiken we onze eigen, Nederlandse biologische melk voor. Voor andere producten moeten we soms biomelk uit het buitenland bijkopen. Maar als we dat uit Nederland kunnen halen, doen we dat natuurlijk liever,' zegt woord-voerder Rob van Dongen. Biologische

melk levert dit jaar voor biologische boeren van FrieslandCampina een meerprijs van 8,10 euro per 100 kilo melk extra op bovenop de melkprijs van 33,62 euro per 100 kg melk.

Groeiende vraag naar biologische zuivel

De groeiende vraag naar biologische melk is één kant van het verhaal. Omschakelen naar biologische veehouderij kost natuurlijk ook tijd en geld. Pas na een 'omschakelperiode' van twee jaar en produceren volgens de biologische voorwaarden, kunnen melkveehouders het Eko-keurmerk van controle-organisatie Skal krijgen. 'Ik adviseer veehouders daarom goed naar hun kostenplaatje te kijken, en niet alleen naar de inkomsten,' zegt Maurits Steverink, kennismanager van de Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw. Als het kostenplaatje er positief uitziet, is er volgens hem weinig te vrezen. 'Alle zuivelaars hebben behoefte aan meer biologische melk.' FrieslandCampina is er één, maar ook verwerkers als Cono, Rouveen en Vecozuivel kunnen meer biologische zuivel gebruiken. Ook de boeren van Eko-Holland, een samenwerkingsverband van zo'n 100 boeren die met Melk op Maat precies leveren wat de afnemers vragen, zien een groeiende afzet. 'Boeren die interesse hebben in biologische veehouderij, raad ik aan eens in gesprek te gaan met hun huidige afnemer,' stelt Maurits Steverink. 'Kansen genoeg.' Maurits Steverink ziet omschakelen naar biologische veehouderij als minder risicovol dan het investeren in schaalvergroting. 'Meestal heb je voor biologische veehouderij niet meteen een miljoen nodig voor een nieuwe stal of high tech melkrobots. Biologisch kan net zo high tech zijn als gangbaar, maar het omschakelen op zich hoeft niet duur te zijn. Boeren die willen omschakelen, kunnen hiervoor soms begeleiding krijgen in hun regio via Biologisch Ondernemen-projecten of bij hun afnemer. Maak gebruik van die mogelijkheden, en neem een kijkje op www.biologischondernemen.nl.'

Vooraf vraag naar goede kwaliteit biologisch vlees

Ook de markt voor biologisch vlees trekt aan. De omzet van biologisch vlees en vleeswaren steeg tussen 2009 en 2010 met 11 % van 88,7 miljoen euro naar 98,5 miljoen euro. Vleeswaren en rundvlees stegen bovengemiddeld. 'Vooraf de vraag naar kwaliteitsvlees neemt toe,' constateert Albert Roozendaal, die vanuit Commandeur Eko Vlees levert aan natuurvoedingswinkels, supermarkten en horeca. 'Er is voldoende vlees op de markt van biologische melkkoeien, maar

dat heeft een heel andere kwaliteit dan het vlees van de vleesrassen. Er zijn, helaas voor ons, veel minder biologische vleesveehouders dan melkveehouders. En juist naar vlees van vleesvee is veel vraag.'

Wanneer boeren al vleesrassen houden in natuurgebieden, is omschakelen het makkelijkst. Natuurlijk alleen als er genoeg stalruimte voor de winter aanwezig is. Want biologisch vee heeft recht op meer vierkante meters stalruimte, en daar moet je als veehouder rekening mee houden. Wanneer je wilt omschakelen, kunnen je wel zeker zijn van een duidelijke prijs. 'Wij werken met garantieprijs, die we een jaar vooruit vaststellen,' vertelt Albert Roozendaal. 'Afhankelijk van de kwaliteit van het vlees – dat volgens de reguliere classificatie wordt vastgesteld – betalen wij uit. En we garanderen ook afname.'

Naast Commandeur Eko Vlees slacht ook De Groene Weg veel biologische dieren. Deze marktleider op het gebied van biologisch vlees is onderdeel van Vion. Volgens manager businessdevelopment Henk Gerbers is er zeker ruimte voor meer biologisch vlees. 'Zowel van varkens als van runderen. Varkens voor de export, rundvlees ook voor de Nederlandse markt.' In tegenstelling tot Commandeur Eko Vlees zoekt Vion met name afgemolken melkkoeien. Die worden verwerkt tot hamburgers en andere gehaktachtige producten. 'We verwerken nu enkele tientallen koeien per week, maar hebben ruimte voor het dubbele. Nu halen we het rundvlees nog uit het buitenland.' Biologische boeren krijgen per kilo rundvlees één tot enkele dubbeltjes meer dan wanneer ze hun dieren in het gangbare circuit afzetten. Dit kan meestal uit als het afgemolken

melkkoeien betreft, maar voor vleesvee ligt dat moeilijker bij Vion. 'Met de dure Nederlandse grond is het moeilijk concurreren met vlees uit het buitenland. Alleen in combinatie met natuurbeheer is het houden van vleesvee soms goed rond te rekenen,' zegt Gerbers. De Groene Weg merkt dat kwaliteitsproducten als biefstuk of stooflap moeilijker af te zetten zijn dan hamburgers, gehakt of worst, nu eenmaal de populairste producten in Nederland. 'We doen ons best op vierkantsverwaarding, maar dat lukt niet altijd.' Vandaar dat De Groene Weg slechts een kleine marge tussen de verschillende kwaliteiten biologisch vlees realiseert. Een vleesveehouder beurt niet veel meer dan een melkveehouder. Gericht kiezen voor de juiste afnemer met de goede kwaliteit vlees blijft dus nodig in de biologische veehouderij.

Blijft de groei van biologisch?

Wereldwijd is de omzet van biologische producten sinds 2001 verdubbeld. De Nederlandse markt voor biologische producten is de afgelopen jaren gemiddeld met 15% per jaar gegroeid. Er is in Nederland nu een tekort aan biologische melk, de prognose is dat er de komende jaren ruimte is voor 50 miljoen liter extra melk. De melkprijs van biologische melk is jarenlang en structureel hoger dan die van gangbare melk. Die meerprijs is ook nodig om de meerkosten van biologische productie te dragen. In Nederland zijn momenteel ongeveer 350 biologische melkveehouders actief. In 2013 wil de biologische zuivel- en rundvleessector een toppositie qua duurzaamheid hebben en tegelijkertijd een goed rendement leveren voor alle schakels in de keten. Uit marktperspectief biedt biologisch dus zeker kansen.

Koos Langelaan en zijn vrouw Monique houden zo'n 85 biologische melkkoeien op hun boerderij Vrouwenakker aan de Amstel in De Kwakel. Dat past goed op de 40 hectare eigen land en de 25 hectare pacht van natuurorganisaties en particulieren. Naast leveren aan Campina, verkazen ze zelf een gedeelte van hun melk. Vandaar ook de 280 zeugen op het bedrijf, die gedeeltelijk gevoerd worden met de wei. In 2008 is de melkveehouderij omgeschakeld. 'We zitten ruim in het ruwvoer. En onze zuivelklanten vroegen erom.'

tekst Maria van Boxtel, foto Dick Boschloo

Boerenportret: De melkveehouder

'We hebben voldoende ruwvoer'

Biologische koeien én gangbare varkens op boerderij Vrouwenakker

In De Kwakel, op zijn veengrond, gebruikte Koos Langelaan al weinig kunstmest. 'We zitten al ruim in het ruwvoer. En in onze zuivelwinkel vragen de mensen er ook naar, of we biologisch zijn. Bij klanten leeft het.' Als antwoord op de vragen van de klanten, liet Koos een Quick Scan opstellen. 'Biologisch bleek op ons bedrijf het proberen waard. En nu vind ik het een uitdaging om met beperkte mogelijkheden goede resultaten te halen.' De kaasmakerij is ook biologisch gecertificeerd en Monique is tevreden. 'Het pakte heel goed uit, we gebruiken geen salpeter meer als conserveringsmiddel, want dat mag niet bij biologische kaas. En we gebruiken een biologisch zuursel. Geen probleem.' De lekkere kaas en zuivel gaat nogsteeds makkelijk de winkel uit. 'We hebben geen tijd om het te laten rijpen tot belegen, daarvoor is het al verkocht.' De klanten van de zuivelwinkel die altijd al kwamen, zijn gebleven. 'En er zijn nieuwe klanten bijgekomen. Klanten linken biologisch aan gezond, en ook wel aan prijzig. Hoewel wij met 7,30 euro per kilo jonge kaas nog best goedkoop zijn.' In het land merkte Koos meer veranderingen. 'In het eerste jaar dat je omschakelt, ijlt het effect van de laatste kunstmestgift nog na. Daar heb je dan een beetje profijt van. In het tweede jaar merk je wel dat het grasbestand verandert. Ik had ook minder opbrengst.'

Selectie koeien

Onder de koeien heeft Koos geselecteerd tijdens de omschakeling. 'We hebben echte Holstein koeien, en gangbaar hadden we een productie van ruim 40 liter met zo'n 12 tot 13 kilo krachtvoer. Met zoveel krachtvoer bleven ze goed op conditie, maar biologisch geef je 7 tot 8 kilo krachtvoer.' Koos heeft het opgelost

door zo'n 30 vaarzen van een stoppende biologische boer aan te kopen, en zelf een stuk of 20 koeien te verkopen. 'Omschakelen naar biologisch selecteert aardig uit, biologisch hebben we een productie van 7000 tot 7500 kilo per koe; gangbaar zaten we zo'n 1000 kilo hoger. Het eiwitgehalte daalde met eentiende procent, het vetgehalte raakte 's zomers zelfs onder de 4%.' Op de veengrond in De Kwakel lukt het niet om snijmais te telen. 'Vorig najaar heb ik dat aangekocht, maar biologisch voer is behoorlijk duur, en via de handel soms moeilijk te krijgen. Toen ben ik gaan internetten, en nu voer ik biologische groenten bij. Aardappels, rode bieten, restpartijen: zo blijven de dieren ook in conditie.' Daarnaast koopt Koos kalveren aan van wat robuustere rassen, zoals Blaarkopkalfjes, Montebeliarde en Fleckvieh. 'Ik ben benieuwd, van het najaar krijgen we de eerste kalveren.'

Maaien

Biologische veehouders staan erom bekend dat ze met klaver stikstof in hun grasland brengen. Koos niet. 'Op veengrond wil klaver niet, dus ik heb het niet eens geprobeerd.' En daarnaast staan biologische veehouders bekend om onkruid in het weiland. 'Ben je gek,' zegt Koos. 'Als er eens een stekeltje staat, daar moet je maar tegenkunnen. Ik denk wel dat ik met biologisch ietsje meer kans heb op onkruid, maar zodra de zode weer meer dichtgroeit, ben ik het weer kwijt. Op het natuurland dat ik bij Uithoorn pacht van het Noord-Hollands Landschap viel het altijd al mee, dus ik dacht: dan kan het bij mij ook alleen maar meevallen.' Koos laat de distels niet bloeien. 'Ik maai gewoon, dan zijn de stekels ook meteen weg.' In het veenweidegebied met zijn vele sloten is

jaarlijks baggerspuiten gebruikelijk. 'Dat geeft zowel extra stikstof uit de bagger, als natuurlijk kans op onkruidzaden. We hebben er nog geen last van gehad.' De meerprijs voor biologische melk is nodig. 'Voor sommige dingen heb je minder kosten, ik hoef geen kunstmest meer te kopen. Maar de krachtvoerkosten zijn gestegen, en ik melk ook minder met lagere gehalten. Door wat extra dieren melken we toch ons quotum vol.' De familie Langelaan levert de melk nogsteeds aan FrieslandCampina en haalt het voer bij Agrifirm. 'Dat hoefde ik niet te veranderen.'

'Als bioboer moet je de voerkosten in de hand houden. Je hebt minder mogelijkheden om te corrigeren, dan is het een uitdaging om hetzelfde eruit te halen.'

die van mij later gemaaid en die van hun eerder. Daar hebben de vogels meer aan.'

Geleidelijk doorgroeien

Naast het melkvee en het zelfzuivelen hebben Koos en Monique Langelaan nog een tak met 280 zeugen en de bijbehorende biggen. Een traditionele combinatie op melkveebedrijven waar van het kaasmaken de wei overblijft, ideaal varkensvoer. Bezoekers kunnen via de zichtstal van Varkens in Zicht een kijkje nemen. Alle varkens worden gangbaar gehouden, en daarom voeren ze de varkensmest af. 'De melkkoeien leveren genoeg biologische mest voor ons grasland.' De biologische rundveemest gaat Koos binnekort wel ruilen met een akkerbouwer uit de Flevopolder voor biologische voedergewassen. 'Die akkerbouwer heb ik zelf gevonden, en het hoeft niet gelijk geld op te brengen. Hij heeft nu bijvoorbeeld 15 hectare luzerne staan, en vroeg me laatst of ik daar ook interesse in had. We bouwen het rustig op. Als akkerbouwers steeds meer biologische mest moeten gebruiken, kan ik ook iets meer koeien houden en geleidelijk doorgroeien.' De bank noch de accountant hadden moeite met de omschakelplannen van Langelaan. 'Als boer moet je weten wat je wilt, dan gaat de bank wel mee,' is de ervaring van Koos. 'Bovendien, ik reed eerst op de snelweg, nu heb ik een afrit genomen, maar als het echt niet gaat, verderop is er weer een oprit,' relativeert hij. 'Als een jonge veehouder de uitdaging ziet in biologisch, moet je die zeker aangaan. Er zijn nog veel mogelijkheden in deze sector.' De morele steun van de provincie merkt Koos duidelijk. 'De provincie Noord-Holland is voor de hele veehouderij goed bezig, niet alleen voor biologisch. De omschakelsubsidie is ook fijn. Eigenlijk is biologisch gewoon een andere manier van werken, niet beter of slechter. Het kan financieel meerwaarde hebben voor je bedrijf. En je zet je bedrijf er niet mee op slot, daar geloof ik niks van. Ik denk dat het eerder meer deuren opent.'

Nieuwe stal

Koos en Monique weiden de koeien dag en nacht. 'Dat deden we altijd al. Als meer veehouders hun dieren permanent opstallen, zijn wij iets bijzonders.' Monique vult aan: 'onze klanten willen graag koeien in het weiland zien.' Koos doet het maaiwerk zelf. 'Ik wil wel graag een jonger gewas oogsten, vanwege het eiwit.' Na omschakeling blijkt vooral het voeren van voldoende bestendig eiwit lastiger. 'Gedeeltelijk krijg je dat met krachtvoer, maar dat is duur. Dan moet je maar accepteren dat je productie iets lager is. Ik heb een paar koeien erbij genomen.' De stal voor de melkkoeien is ruim 30 jaar oud. 'We willen graag nieuw bouwen. Door het biologische is dat in een stroomversnelling gekomen. Ik zie biologisch ook als een groeiemarkt.' De bouwvergunning moet nog worden afgegeven, maar de plannen voor een nieuwe stal met ligboxen zijn al klaar. 'Met diepstrooiselboxen.' Het celgetal en ook de uierontstekingen zijn eigenlijk hetzelfde gebleven. 'Vroeger gebruikte ik droogzetters, dat moet je langzaam afbouwen. Ik heb er een paar jaar de tijd voor genomen. Niet te rigoreus, en als er dan schade is, is het nog

beheersbaar. Nu stop ik twee maanden voordat een koe droog moet staan met het geven van krachtvoer. Dat gaat goed. Alleen bij een paar dieren met een extreem hoog celgetal gebruik ik nog een droogzetter.'

Robotmelken

Koos heeft nog uitdagingen genoeg. Met de nieuwe stal wil hij ook overstappen op robotmelken. Al het land van boerderij Vrouwenakker is huiskavel, en de koeien krijgen makkelijk elke dag een ander perceel. Maar 20 hectare ligt direct achter het huis, de rest via een afgesloten koeienpad langs de oprit van de botenvereniging in een blok van 20 hectare achter de jachthaven. 'Nu doen we overdag ver weg weiden, en 's nachts bij huis. Met de robot moeten we nog even puzzelen.' Koos heeft ook een goede verstandhouding met het Noord-Hollands Landschap en het Waterschap. 'Nu ik biologisch werk, merk ik dat ik makkelijker in gesprek kom. Ik heb land gepacht met een uitgestelde maaidatum, zelfs na 21 juni. Maar ik heb zelf een paar percelen waar meer vogels op broeden dan op de pachtpercelen. Dit jaar hebben we een paar percelen uitgeruid, ik heb

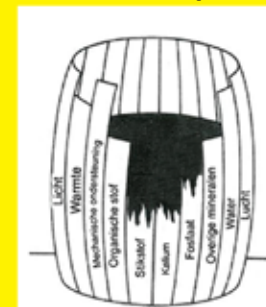

Sinds 1997 uw adviseur voor beklivende oplossingen

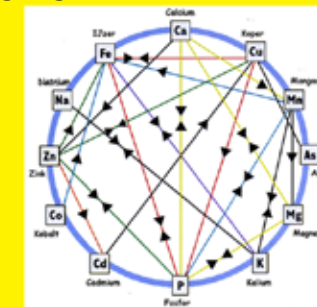
Hoeveel investeert u in uw bodem?

Boerderijen zijn de apotheken van de toekomst: leveranciers van levensmiddelen: vol van smaak, aroma en voedingsstoffen & natuurlijk ontwikkeld.

Geïnteresseerd in het verschil tussen reductionistische, of een geïntegreerde aanpak? Een bodemanalyse spreekt boekdelen! Wij vertellen u er graag meer over.

Justus von Liebig
"Wet van het Minimum"

W. Albrecht & C. Reams
"Wet van het Maximum"

Een bodem in balans geeft ziekten, plagen en onkruiden geen kans

TEAM Ecosys Oude Rijksstraatweg 44 Postbus 147 7390 AC TWELLO
T: 0571-275 153 M: 0654-240 900 E: info@team-ecosys.nl www.team-ecosys.nl

Zoekt...

Gronden voor de ontwikkeling van de biologische landbouw.

Ook uw grond kan een meerwaarde opleveren.

Voor de extensivering van omschakelende bedrijven

Voor de ontwikkeling van biologische bedrijven

Voor meer informatie:
Tel.: 06-26518701 - Web.: www.groenegronden.nl

Biologische melkvervangers

De voordelen van ZELMO® BIO:

- voorkomt ziekteoverdracht
- bevat tevens vitaminen, mineralen en sporenelementen
- licht verteerbaar
- veilig voor mens, dier en milieu
- geschikt voor drinkautomaten

ZELMO® BIO biologische melkvervangers worden alle onder SKAL-erkenning geproduceerd.

Twilmij B.V. is producent van hoogwaardige premixen, melkvervangers en specialiteiten voor de diervoederindustrie. Sinds 1963 is Twilmij innovatief actief met de ontwikkeling en fabricage van deze producten t.b.v. de nationale zowel als de internationale diervoederindustrie. Producten waarmee de diervoederindustrie zich kan onderscheiden en succes kan oogsten.

www.twilmij.nl

Twilmij B.V.
De kern voor succes!

Veehouderij, overige sectoren

tekst Maria van Boxtel, foto's Dick Boschloo

Marian van Spreuwel en Michael Borsten tussen hun geiten.

Boven: Vleesvarkens op 't Helder.

Links: Biologische SilverNick legkippen scharrelen op de Nieuwe Baankreis. foto's Dick Boschloo

Biologische geitenhouderij

Weiden of knabbelen?

Het biologische geitenbedrijf van Marian van Spreuwel en Michael Borsten is de afgelopen jaren flink gegroeid: van 150 melkgeiten begin jaren '80 tot 600 nu. Ook in de biologische sector groeien de bedrijven dus? 'Jazeker,' stelt Michael. 'De laatste groeispurt was nodig om de investering in een nieuwe melkstal rond te zetten. In de vorige melkstal waren we drie uur bezig en we zijn nu in anderhalf uur klaar.' Dat bevalt goed: 'Geiten zijn hartstikke leuke beesten. Ze zijn ook moeilijk en eigenwijs. Als er ergens een hekje staat, willen ze eruit. Altijd nieuwsgierig.'

In 1994 kreeg geitenmelkcoöperatie Amalthea de vraag naar biologische geitenmelk. Michael: 'Dat paste eigenlijk wel bij ons, dus zijn we erop ingesprongen.' Ondertussen hebben Michael en Marian flink wat ervaring opgedaan met het voeren en weiden van biologische geiten. 'We voeren de dieren in de stal zo'n drie keer per dag met de voermengwagen. 's Ochtends eerst wat voer, dan weiden. Dan weten we zeker dat ze een deel van hun rantsoen al binnen hebben; buiten is extra.'

Marian: 'Buitenlopen vinden onze dieren heel fijn. Maar weidegang? Geiten zijn geen goeie grazers.' En Michael vult aan: 'Het zijn echte kuddedieren, ze volgen elkaar allemaal. Een koe gaat na het grazen lekker liggen en herkauwen. Geiten blijven nieuwsgierig bezig en onrustig knabbelen. De weide hebben ze het liefste na het maaien, met nog 5 centimeter gras erin. En warm, zonnig weer vinden ze ook fantastisch, liever geen nattigheid.'

De lammeropfok is ook gericht op een geitenleven met weidegang. Na 6 tot 8 weken worden de lammeren gespeend met brok voor de groei en structuurrijke luzerne voor de pensontwikkeling. 'In het begin moet je er heel secuur mee omgaan. Aan de groei krijgen en houden is het belangrijkste.' Biologisch geiten houden, bevalt het echt paar goed. 'Ondanks de hogere kosten, staat er een goede prijs tegenover.'

Biologische vleespluimveehouderij

Smaakvol kippenras

Kleinschaligheid en beheersbaarheid zijn de motto's van Herman Kemper, eigenaar van Kemper Kip te IJzevoorde in de Achterhoek. Voor de opfok van de biologische Kemper Landhoen werkt Herman Kemper op contractbasis samen met 'zijn' boeren, kleinschalige en ambachtelijke pluimveehouders in de regio. De regelgeving voor biologisch betekent voor biologische kip een norm van 4.800 dieren per stal en tien dieren per vierkante meter. De stal is dus maximaal 500 vierkante meter groot. Verder gelden de eisen voor de uitloop: voor 4800 dieren een uitloop van bijna twee hectare.

De Kemper Landhoen, een speciaal en zelfgefokt ras, vindt zijn weg naar de Groene Weg-slagerijen, biologische en gewone slagerijen, poeliers en horeca via bijvoorbeeld groothandels Sligro en Hanos. In de supermarkten ligt de kip niet onder de eigen naam, maar onder de merknaam Bio-Plus in de vitrine. 'Bijna 80 procent van de biologische kip in Nederland is van ons.'

Via de website www.kemperkip.com komen de klanten meer te weten. 'Op elke kip zit een etiket met een nummer. Als de klant dat nummer intypt, krijgt hij informatie over de boerderij waar de kip is opgegroeid.' Dat is vooruitstrevend, maar het is geen overbodige luxe, want: 'Onze kip is toch twee keer zo duur als andere kip, dan heeft 'ie een verhaaltje nodig.' Er is nu ruimte in de markt voor meer biologische kippen. 'Neem gerust contact op wanneer je meer wilt weten,' besluit Herman.

Biologische legpluimveehouderij

Scharrelen tussen de wijnranken

Ron en Gracia Verdel houden op De Nieuwe Baankreis biologische leghennen op 3,8 hectare, verdeeld over drie stallen met eigen uitloop. De opfok gebeurt elders, waarbij vanaf dag nul biologische opfok mogelijk is. Ron en Gracia zijn daar blij mee: 'De opfok sluit dan beter aan bij de legperiode in de legstal. Zoiets als veren pikken, daar beginnen de hennen soms al jong mee. Meteen een goede opfok geeft zo min mogelijk problemen.' Ook het toucheren van de snavels is niet toegestaan in de biologische houderij. 'Wij hebben nu ook Silver Nick-kippen, een robuust ras waarbij pikkerij beperkt blijft.' Ron en Gracia voeren hun kippen biologisch legmeel. 'Dat bestaat uit grove stukjes waar ze lekker uit kunnen kiezen en fijn meel. Zolang hennen kunnen kiezen, vervelen ze zich minder snel en zullen ze weinig veren pikken.' De leghennen hebben een duidelijk dagritme. 'De ochtend is om eieren te leggen. Dan gaan ze naar buiten, steeds verder van de stal af. Tegen de schemer scharrelen ze weer terug. In het donker doen wij dan de stalschuiven dicht.' De nieuwe kippen blijven na aankomst één tot anderhalve week binnen. 'Het wennen en de uitloop verkennen, dat duurt wel twee tot drie weken.' De eieren gaan via pakstation van Beek te Wehl naar allerlei afnemers. Op hun nieuwe locatie in Almen is de uitloop ook nieuw aangeplant. 'We willen de kippen beschutting bieden. In de grotere uitloopweide hadden we eerst camouflagenetten, maar dat beviel niet. In een gedeelte van de weide hebben we fruitbomen geplant. In die open structuur bleven ze wel lekker bezig.' Maar de allernieuwste innovatie van Ron en Gracia zijn... wijnstokken. Gracia legt uit: 'Dat biedt met extra hoge wijnstokken voldoende beschutting aan de kippen. En wij hebben er een lekker streekproduct bij: Achterhoekse Wijn.'

Biologische varkenshouderij

Unieke beddenstal voor het Heldervarken

Varkens zijn nieuwsgierige dieren die graag wroeten met hun neus. 'Dat wisselen ze het liefst af met lekker op een kluitje liggen luieren,' weet biologisch varkenshoudster Berdy Sloetjes. 'Onze vleesvarkens hebben daarom een beddenstal: een grote houten kist met een dikke laag stro in groepshuisvesting.' De gordijnen van de unieke beddenstal van Dick en Berdy Sloetjes van boerderij 't Helder zijn verstelbaar als de varkens groeien. 'Zo liggen ze altijd met hun neus buiten en verder warm in het stro.' Ook de zeugen mét biggen hebben een eigen beddenstal. 'De biggetjes liggen lekker warm in hun eigen strobed.' Met uitloop kunnen ze al jong naar buiten.

Dick en Berdy fokken hun varkens zelf. 'Ze moeten sterk en vitaal zijn en goed voor hun biggen zorgen. Dick fokte het Heldervarken daarom door gewone varkens te kruisen met Pietrain en Duroc. 'Nu hebben we varkens in alle kleuren. En onze varkens hebben extra intramusculair vet, wat geldt als bijzonder smaakvol.' Berdy heeft enthousiaste verhalen gehoord van klanten in haar boerderijwinkel, of wanneer ze bij klanten vleespakketten bezorgt. 'Oudere mensen zeggen wel eens dat het vlees weer smaakt zoals vroeger,' zegt ze.

Maar 't Helder levert de meeste varkens aan Vion. De zeugen genieten bij mooi weer van een uitloopweide met modderpoel en de vleesvarkens hebben directe uitloop naast hun stal. Het voer is uiteraard biologisch en gedeeltelijk zelf geteeld. 'Op onze akkers telen we zelf gerst en maïs. Met onze eigen granen in het voer blijven onze varkens gezond, is onze overtuiging.' Slachterij Vion/De Groene Weg kan groeien en zoekt nieuwe, biologische varkenshouders.

Aan welke regels moet je voldoen bij biologische veehouderij?

'Weidegang is verplicht'

Het predikaat 'biologisch' is beschermd. Je mag het alleen op je producten vermelden, als je voldoet aan de regels voor de biologische landbouw, en dat maakt controle noodzakelijk. In Nederland is de certificering voor biologische producten in handen van Skal. Volgens Chris Maan, communicatiemedewerker bij Skal Biocontrole, is Skal streng doch rechtvaardig. 'We controleren niet alleen, we geven ook advies hoe je als veehouder makkelijker aan de controle-eisen kunt voldoen.'

tekst Martijn Siemes, foto Skal

'Biologische landbouw is iets waar je goed over na moet denken. Je moet jezelf afvragen: waar ben ik nu, waar wil ik met mijn bedrijf heen en wat is daar voor nodig?' zegt Chris Maan. Op dit moment zijn ruim 1400 landbouwbedrijven 'biologisch', en dus gecertificeerd door Skal, en zitten er bijna 200 in het voortraject. 'Dat voortraject noemen we de omschakelperiode. In deze periode van twee jaar werkt een veehouder volgens de regels van de biologische landbouw. Je producten zijn dan nog niet biologisch gecertificeerd. Hiervoor moeten eerst alle onwenselijke stoffen zijn verdwenen uit de grond en de gewassen. Pas na die twee jaar omschakelperiode krijg je het EKO-certificaat en dan krijg je de biologische meerprijs voor je producten.'

Biologische controle van de boerderij tot aan de winkel.

Natuurlijke mest

Boeren moeten direct vanaf het moment dat ze zich melden voor certificering, biologisch gaan werken. Chris Maan: 'Een boer die zich door Skal wil laten certificeren, stopt meteen met het gebruik van kunstmest en het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Alleen organische (biologisch gecertificeerde) meststoffen en mechanische onkruidbestrijding blijven mogelijk. Veehouders stappen over op biologisch voer, met name in de laatste zes maanden voordat ze biologische producten gaan leveren. En de dieren gaan naar buiten.'

Biologische kringloop

Naast de landbouwbedrijven zijn er ook nog 1600 productverwerkers en handelaren gecertificeerd. Biologische controle van boerderij tot aan de winkel. Bij Skal gaat het om het nastreven van een volledige biologische kringloop. Een boer koopt zijn mest en voer van gecertificeerde bedrijven en verkoopt zijn producten weer aan gecertificeerde producenten, verpakkers en retailers. Skal waakt erover dat ook die partijen alleen gecertificeerde biologische producten verwerken, naast soms gangbare producten. 'Wat mensen altijd goed moeten weten, is dat Skal controleert of de ondernemer voldoet aan de regels die de overheid stelt aan biologische landbouw. Wij maken de regels niet. Wij zijn een onafhankelijke partij die tussen de overheid en de boer zit om te controleren of alle regels netjes worden opgevolgd,' legt Chris Maan uit.

Keuzes durven maken

Zelfs voor iemand die al jaren bekend is met biologisch boeren, kan het verkrijgen van een biologische certificering pittig zijn. Annette Harberink (32) start met het beheer van 180 hectare weide- en natuurgroen in de uiterwaarden van de IJssel bij Deventer. Annette zit midden in het certificeringsproces van Skal voor haar grond en het melkvee dat ze daar op gaat houden. In maart 2012 begint de bouw van haar nieuwe boerderij. De melkveehouderij wordt geheel biologisch en dat is hard werken. 'Het mooie van de Skal is dat het je als biologische boer scherp houdt. Ik werk nu al ruim tien jaar in de biologische landbouw en ik dacht dat ik alles wel wist, maar de controleur van Skal wees mij toch op een aantal puntjes waar ik niet goed genoeg op had gelet,' vertelt Annette Harberink. 'Vorig jaar liet ik bijvoorbeeld een strook land inzaaien met een natuurlijk zaadmengsel dat bestand is tegen overstromingen. Maar ook zaden moeten van biologische oorsprong zijn. Gelukkig bleek er voor deze specifieke toepassing nog geen biologisch alternatief verkrijgbaar te zijn en kreeg ik ontheffing. Maar ik let nu wel veel beter op.'

Minder sturen

'Op deze grote lap grond houd ik vanwege het natuurbeheer maar heel weinig koeien, uiteindelijk zo'n tachtig dieren, dus is het heel extensief. Ik moet daarom slim en economisch werken. Dat betekent zo min mogelijk poespas; geen melkrobot, maar gewoon efficiënt mechanisch melken.' Het bedrijf van Annette Harberink ligt op een uitzonderlijke plek. In de weilanden langs de IJssel broeden grutto's, er groeien klaprozen en madeliefjes. Het is dan ook een geliefd wandelgebied en gedeeltelijk een natuurgebied. Annette is al begonnen met de teelt van tarwe. In de toekomst gaat ze op die manier haar bedrijf voorzien van veevoer. Ook de akkers worden biologisch en met oog voor het landschap beheerd, met ruigteranden langs de akkers: 'Bij biologisch kun je minder sturen, daarom moet je een aantal zaken voor zijn. Bijvoorbeeld bij mestgiften. Je kunt niet zomaar vier keer per jaar het land bemesten - je moet van tevoren goed inschatten wat je met elk stuk grond gaat doen dat jaar: ga je een perceel maaien of laat je het begrazen. In de reguliere landbouw heb je meer middelen om dat soort dingen glad te trekken. Dat is de uitdaging van biologische landbouw: keuzes durven maken.'

Biologische veehouderij betekent:

- Alleen organische mest en groenbemesters, geen kunstmest; bemesting tot maximaal 170 kg N per hectare;
- Mechanische onkruidbeheersing;
- Verplichte weidegang en stal met ingestrooid ligbed en minimale loopruimte van 6m² per rund of 1,5m² per geit of schaaap;
- Verplichte buitenruimte van 2,5 m² per zeug en 0,6 tot 1 m² per vleesvarken en in de stal 7,5 m² per zogende zeug met biggen en 0,8 tot 1,3 m² per vleesvarken, afhankelijk van het gewicht van het vleesvarken;
- Voor leghennen: maximaal 6 leghennen per m² in de stal, buiten 4 m² per leghen;
- Biologisch geteeld ruw- en krachtvoer, 60% rantsoen is ruwvoer (op basis van droge stof);
- Maximaal aantal gezondheidsbehandelingen met antibiotica, niet preventief droogzetten, verdoofd onthoornen;
- Omschakelperiode van 24 maanden voor bodem, inclusief 6 maanden voor melkvee en 12 maanden voor vleesvee.

Controle op de biologische productie en verstrekking van het EKO-keurmerk door Skal. Kijk voor de precieze voorwaarden op www.skal.nl en download het informatieblad veehouderij of het informatieblad plantaardig voor de precieze eisen in jouw sector.

Subsidieadvies is een belangrijk onderdeel van Flynth adviseurs en accountants BV. "Er zijn veel subsidiekansen voor investeringen die gericht zijn op duurzaamheid, biologisch ondernemen, dierenwelzijn en -gezondheid. Alle kansen optimaal benutten is een ander verhaal. Hierbij kunnen de subsidieadviseurs van Flynth u van dienst zijn."

MÉÉR SUBSIDIE

Een duurzame maatlat stal waarvoor in samenwerking met Flynth subsidie-investeringen in integraal duurzame stallen is toegekend.

Voortdurend op zoek naar subsidiemogelijkheden!

Het subsidieteam van Flynth is gespecialiseerd in het werven van subsidies bij onder andere nieuwbouw, renovatie, innovatie, energiebesparing en plattelandontwikkeling. Hierbij werken ze nauw samen met hun collega's op het terrein van accountancy, fiscale en bedrijfskundige advisering om de subsidies optimaal tot hun recht te laten komen.

Bouw nieuwe stal

Bij de bouw van een nieuwe stal is er steeds meer aandacht voor milieu, energie en dierenwelzijn. De overheid dringt aan op duurzamer en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dit wordt aangemoedigd met diverse stimuleringsregelingen, waaronder subsidies voor omschakeling naar biologische productie.

Timemanagement is belangrijk!

"Het moment waarop een subsidie moet worden aangevraagd, verschilt per regeling. Subsidie kan tevens van essentieel belang zijn in het investeringstraject", aldus Galtjo Geertzema subsidiespecialist van Flynth.

Erik de Rond, ook één van de subsidiespecialisten, ziet veel kansen en wil daarom graag in een zo vroeg mogelijk stadium met de ondernemer in gesprek. "Juist in het

stadium waarin de plannen nog niet definitief zijn, is het van belang om met een subsidieadviseur de diverse mogelijkheden door te nemen. Op deze manier kan maatwerk geleverd worden. Dit vergroot uw subsidiekansen."

Voor de veehouderij zijn er diverse subsidies beschikbaar. Indien u beschikt over een SKAL-certificaat, biedt dit extra mogelijkheden. In sommige gevallen kunnen meerdere subsidies tegelijk aangevraagd worden.

Bent u geïnteresseerd in de mogelijkheden voor uw bedrijf, neem dan contact met ons op voor een vrijblijvende subsidie-quickscan. Na een eerste gesprek heeft u direct al een goede indruk van de subsidiemogelijkheden voor uw bedrijf.

FLYNTH
adviseurs • accountants

Landbouw: Diergezondheid

Biologische bedrijfsvoering maakt koeien gezonder

Zijn voer en huisvesting in orde, dan zijn de koeien – meestal – gezond. Heeft een biologisch gehouden koe toch nog ergens last van? Dan zijn alternatieve middelen mogelijk een oplossing, en in uiterste nood reguliere medicijnen. Maar bij de meeste omschakelaars naar biologische veehouderij daalt de veeartsrekening drastisch.

tekst Leonore Noorduyn – Je krijgt haast vanzelf gezonde dieren als je biologisch boert, is de ervaring van Henk-Jan Soede uit Loenen aan de Vecht. Hij werkte al redelijk extensief toen hij twaalf jaar geleden omschakelde, waardoor hij dacht dat de overgang niet zo groot zou zijn. Toch gingen de dierenartskosten flink omlaag. Puur door het andere voer. Dat is ook wat Jan Paul Wagenaar, senior onderzoeker Diergezondheid bij het Louis Bolk Instituut, benadrukt. Het juiste voer bepaalt samen met een goede huisvesting voor negentig procent of een dier gezond is. 'Wie omschakelt, moet zeker niet opeens alles anders gaan doen,' zegt Wagenaar. 'Blijf doen waar je goed in bent. Biologisch boeren is nu eenmaal niet één formule. Als je als veehouder altijd al op het scherpst van de snede voerde, dan moet je ook nu al je aandacht daaraan geven. En als je goed bent in de omgang met je koeien, dan moet je de dieren aandacht blijven geven.'

Ander rantsoen

Omschakelen betekent toch al dat er van alles verandert. Land moet eraan wennen dat het geen kunstmest meer krijgt. Het ruwvoer wordt structuurrijker en eiwitarm. Ook krijgt de koe minder krachtvoer, dat vaak een andere samenstelling heeft: vooral granen en minder restproducten en eiwit. Biologisch eiwit inkopen is vaak eenvoudigweg te duur. Voor de koe pakt dat andere rantsoen goed uit, heeft Henk-Jan Soede gemerkt. 'De koe, als herkauwer, krijgt het voer waarvoor ze gemaakt is.' De koe moet het energie- en eiwitarmere voer echt gaan verteren, wat de melkproductie verlaagt. Maar daar staat tegenover dat ze niet meer op haar tenen hoeft te lopen, gezonder blijft en ook langer meegaat. Soede merkt het ook aan de klauwen, die veel harder zijn. 'Ik heb veel minder beenproblemen. En sinds ik ben omschakeld, heb ik geen koe meer gehad met een lebmaagdraaiing.' Naast het voer is de huisvesting belangrijk. Wie de productie heeft afgestemd op de nieuwe bedrijfssituatie, met voer en huisvesting, heeft vrijwel geen stofwisselingsziekten meer. Denk aan frisse lucht in de stal, warmte- en vochtafvoer en voldoende ruimte om te liggen. De koe moet goed in haar vel zitten, zoals Wagenaar dat noemt: 'Voorkom stress en ongemak.'

Bewust medicijngebruik

Dan het medicijngebruik. Biologisch boeren vraagt om bewust gebruik. 'Geef je koe de kans om op eigen kracht beter te worden,' stelt Wagenaar. Een heikel punt is het gebruik van antibiotica. Biologische boeren mogen het nog wel gebruiken, maar alleen als de koe het zelf niet redt. 'Brenghet gebruik geleidelijk terug en werk volgens een plan,' waarschuwt de onderzoeker. 'Hoe hoog is het gebruik nu, hoe zet je het in en waar wil je in een paar jaar naartoe? Uiteindelijk werk je er zo naartoe om de antibiotica alleen nog curatief in te zetten en niet meer preventief.' Dat is ook verplicht volgens de regels van de biologische landbouw: alleen curatief antibiotica inzetten.

Kennis vergaren

Voor alternatieve medicijnen, als homeopathie of oliën of kruiden, is het belangrijk eerst kennis te vergaren over dergelijke middelen, vindt Wagenaar: 'Struin internet af, vraag aan producenten, andere melkveehouders, de dierenarts, kijk in het stalboekje Natuurlijk gezond. En gebruik het middel dan, zodat je te weten komt of het werkt. Probeer dus niet alles tegelijk uit en geef niet te snel op.' Nog een advies van de onderzoeker: 'Denk niet: 'de natuur regelt het wel'. Als de koe het niet zelf redt, moet je wel medicijnen toedienen. Anders lijdt het dier nodeloos.' Uiteindelijk is een goede gezondheid van de hele veestapel langetermijnwerk. 'Zo werken veehouders die weinig of geen antibiotica gebruiken constant aan verbetering van de gezondheid. Zij passen de huisvesting aan, doen koeien weg die het niet goed doen, passen het voer aan. Kortom: ze kijken naar het bedrijf als geheel. Dat werkt het beste om een biologische veestapel gezond te houden.'

Zie ook Biokennisbericht *Minder medicijngebruik door natuurlijke weerstand*, oktober 2010 <http://edepot.wur.nl/151384>
Download het Stalboekje *Natuurlijk Gezond* via <http://edepot.wur.nl/162983>

Kijk voor meer informatie of een vestiging bij u in de buurt op www.flynth.nl

Flynth is onderdeel van GIBO Groep. GIBO Groep gaat op termijn Flynth heten.

Met biologisch is een goede boterham te verdienen

De meerwaarde van biologische melk staat in verhouding tot de meerkosten bij de productie

tekst Kees Water, foto Dick Boschloo

Bij je keuze voor omschakeling naar biologische veehouderij is het bedrijfseconomisch perspectief natuurlijk van levensbelang. Want alleen een bedrijf dat economisch goed draait, is een lang en duurzaam leven beschoren. Bedrijfsadviseur Kees Water van Ekopart spreekt al 30 jaar biologische en omschakelende veehouders. Biedt omschakeling ook economische voordelen voor jouw bedrijf?

Met omschakeling naar een biologische productie kom je in een marktgerichte keten terecht – er is geen sprake van een gesubsidieerde productie en markt. Voorwaarde één is daarom: maak goede afspraken met je zuivelfabriek en je veehandelaar over de afname van je biologische melk en dieren. Komen ze niet tegemoet aan jouw wensen? Kijk dan uit naar een andere afnemer (zie de tips in het artikel 'wie worden je afnemers?'). Voorlopig wordt gestage marktgroei verwacht. De biologische melkfabrieken stellen een wachtlijst in voor producenten die willen omschakelen als er overproductie dreigt. Dat beschermt de bestaande biologische producenten en de omschakelaars goed.

Extensiveren

Biologische veehouderij is extensiever. Dus maak je als veehouder meer kosten voor grond of stallen en is een investering in deze duurzame bedrijfsmiddelen meestal nodig. Daar staat een meerprijs tegenover: de biologische toeslag op melk en vlees. Extensiever produceren betekent ook een lagere opbrengst per hectare of per koe. Gemiddeld produceren biologische bedrijven tussen de 8.000 en 10.000 kg melk per hectare. En biologisch melkvee produceert gemiddeld 6.500 kg per koe. Natuurlijk met een zeer grote variatie: van 5.500 tot 8.000 kg per koe. De bedrijfseconomische voordelen van omschakelen worden

vooral bepaald door de kosten die je moet maken om je bedrijf te extensiveren. Moet je investeren in grond en gebouwen? Moet je duur biologisch voer aankopen of grotere oppervlakten door de loonwerker laten maaien? Of ben je al extensief of kan je slim gebruik maken van een gedeelte natuurgrond in je omgeving? Op die manier kan je de kosten voor extensiveren beperkt houden.

Voorbeeld 2010	Regulier	Biologisch
Bedrijfsquotum	650.000kg	650.000kg
Totaal areaal	52 ha	72 ha
Melkproductie ha	12.231kg	9.029kg
Melkproductie per koe	7.950kg	7.223kg
Melkkoeien	80 st	90 st
Totaal gve per ha ruwvoer	2,10 gve	1,56 gve
Melkgeld ct/ltr	31,5 ct	39,9 ct
Voerkosten ct/ltr	6,1 ct	8,9 ct

Voerkosten

De grootste verandering in kosten bij omschakeling naar biologische veehouderij zijn de voerkosten. Biologisch krachtvoer kost gemiddeld tussen de €32,- en €40,- per 100 kg; ongeveer het dubbele van wat je nu gewend bent. Reden voor veel biologische boeren om te kiezen voor een rantsoen gebaseerd op een maximale ruwvoerbenuutting. De prijzen voor het ruwvoer dat je aankoopt, liggen over het algemeen tussen de 25 en 30 eurocent per kvem. Daarmee kan een baal met 250 kg ds gauw uitkomen op €40,- tot €50,- per stuk (franco thuis). Dit kan jaarlijks op basis van het aanbod en behoefte sterk wisselen. Voor de opfok van de kalveren gebruik je ook biologische melk. Over het algemeen is dit melk die boven het melkquotum geproduceerd wordt. Dat leidt al snel tot een extra koe. Ook is het mogelijk om biologisch melkpoeder aan te kopen.

'Veehouders die tot zo'n 10.000 kg melk per hectare produceren, moeten meteen omschakelen'

gezondheidsproblemen beperkt zijn en de veeartskosten laag. Een geleidelijke afbouw van krachtvoer is belangrijk bij vee met een beperkte weerstand.

Opbrengsten

De biologische melkprijs blijft de belangrijkste opbrengst. De melkprijs is opgebouwd op basis van de vet- en eiwitgehalten, de verhouding zomer- en wintermelk en de reinheid. Onderling bestaan er kleine verschillen tussen de melkfabrieken. Grofweg bestaan er twee rekensystemen: een biologische prijs die gekoppeld is aan de reguliere melkprijs, met een vaste biologische toeslag en een vaste biologische prijs. De biologische toeslag is gemiddeld zo'n 8 tot 10 cent per liter. Jaarlijks kan de melkprijs schommelen. De verwachting is dat de melkprijs de komende jaren uitkomt rond de 40 cent per liter melk. Biologisch-dynamische melk brengt nog zo'n 3 cent extra op ten opzichte van de biologische melk. De biologische vee- en vleesprijs ligt de laatste jaren ongeveer 7-10% hoger dan die van regulier. De markt voor biologisch vlees is groeiend en verwacht wordt dat de vraag de komende jaren zal aanhouden. De prijs kan zich hierdoor minimaal handhaven voor een omzet en aanwas van biologische melkveebedrijven. Trouwens: de meeste biologische bedrijven hebben relatief veel overige opbrengsten, zoals toeslagrechten, beheersvergoedingen en het verleasen van melk.

Productieresultaat en bedrijfsrendement

Gemiddeld levert een biologisch bedrijf voldoende bedrijfsrendement op, vooral in vergelijking met gemiddelde reguliere bedrijven. Met name de extensievere reguliere bedrijven kiezen voor omschakeling. De stap naar biologisch is dan immers goed te nemen. De huidige uitgangssituatie geeft in belangrijke mate weer welke perspectieven er zijn. Veehouders die tot zo'n 10.000 kg melk per hectare produceren, zijn een dief van de eigen portemonnee als ze niet omschakelen: de meerprijs weegt dan vaak op tegen de meerkosten. Tot zo'n 13.000 kg melk per hectare zijn de perspectieven voor omschakeling over het algemeen goed. Is je bedrijf intensiever, dan moeten goede kansen in de omgeving, zoals land van de buurman of makkelijk te pachten natuurland, je keuze bepalen. Kortom: omschakelen kan ook een bedrijfseconomisch slimme keuze zijn. Kiezen voor deze vorm van duurzaamheid is daarom ook een slimme strategische keuze. De economische consequenties reken je het makkelijkst na met een omschakelplan, opgesteld door een adviseur met ervaring in de biologische landbouw. Daarmee onderbouw je ook je aanvraag voor financiering bij de bank of je vergunningaanvraag voor een staluitbreiding bij de gemeente. Laat ook jouw mogelijkheden eens narekenen!

Het ministerie van EL&I betaalt in 2011 de helft van een omschakelplan via de regeling Beroepsopleiding en voorlichting. Vraag eens een adviseur met ervaring in de biologische landbouw naar de mogelijkheden.

Grond- en bewerkingskosten

Bij omschakelen is vaak meer grond nodig om hetzelfde quotum vol te melken. Meer land betekent meer kosten: in pacht of in aankoop. Ook de bewerkingskosten vallen vaak hoger uit, vooral de loonwerken en mechanisatiekosten. Je moet immers meer landareaal bewerken om dezelfde productie te kunnen realiseren. Extra arbeid lijkt zich in eerste instantie te beperken tot meer inzet voor het onkruidbeheer. De extra kosten voor land beperken zich over het algemeen tot het gebruik van biologisch zaaizaad. Het is sterk aan te bevelen om daar waar mogelijk (witte) klaver in of door te zaaien in het grasland. De klaver is een investering in de toekomst die op termijn jaarlijks stikstof oplevert. Je huidige kunstmestgebruik levert je dan, op het moment dat je hiermee stopt, een kostenbesparing op.

Huisvesting en stro- en veekosten

Hou er rekening mee dat je koeien na omschakeling een lagere productie per koe geven. Dan moet je meer dieren houden om hetzelfde te melken. Moet je de stal uitbreiden of nieuw bouwen? Dan zijn flinke investeringen nodig. Subsidie voor duurzame stallen van het ministerie van EL&I kan verlichting bieden. En voldoet je huidige stal wel aan de biologische regels? Die stellen strengere eisen aan de bewegingsruimte van het vee: zo moet een biologische melkkoe minimaal 6 m² bewegingsruimte hebben, met minimaal 3 m² dichte vloer (inclusief box). Als de stal niet voldoet, zijn ook voorlopige aanpassingen mogelijk. Bijvoorbeeld door het leggen van rubberen strook achter het voerhek om voldoende dicht vloerooppervlak te creëren. Maar stalrenovatie, uitbreiding of nieuwbouw voor jongvee blijven goede opties. Overigens is dit niet een exclusief probleem van omschakeling. Bij voortzetting van een reguliere bedrijfsvoering hou je ook rekening met renovatie of uitbreiding. De strokosten zullen voornamelijk toenemen als je bij de omschakeling ervoor kiest om de boxen goed in te strooien met stro of de veestapel op een potstal te huisvesten. Bij een potstal kunnen de jaarlijkse strokosten oplopen tot boven de €250 per melkkoe.

De veekosten bestaan uit de fokkerijkosten, de veeartskosten en de overige veekosten. Zowel de fokkerij- als de veeartskosten liggen bij omschakeling niet hoger dan bij de reguliere bedrijfsvoering. Gedurende de omschakelperiode zal het rantsoen wel afgestemd moeten zijn op de veestapel. Bedrijven die langer biologisch werken, hebben veelal een veestapel met een goede weerstand, waardoor

Bank biedt voldoende liquiditeit

tekst Bart van Ommeren, foto Dick Boschloo

De inkomsten uit biologische zuivel en vlees zijn hoger dan die van reguliere producten, maar de productiekosten meestal ook. Agrarische ondernemers in omschakeling naar biologisch ontvangen nog niet de hogere biologische prijs voor hun product, terwijl ze dan wel al met hogere onkosten werken. Bijvoorbeeld vanwege lagere graslandopbrengsten, duur veevoer of de nodige stalaanpassingen. 'Omschakelaars hebben behoefte aan extra financiële armslag,' weet Jan van Beekhuizen, sectormanager Melkveehouderij bij de Rabobank.

Volgens Jan van Beekhuizen hebben de meeste banken bij het investeren in de landbouw geen specifiek beleid ontwikkeld naar type bedrijf. 'Biologisch, gangbaar, multifunctioneel, intensief of extensief: wij hebben bij de Rabobank geen voorkeur. Het is belangrijk, en dat geldt ook voor biologisch, dat het bedrijf past bij de ondernemer en de omgeving. Een groter, intensief bedrijf vraagt meer managementkwaliteiten, terwijl een kleinschaliger bedrijf meer vakmanschap vraagt. Omdat een ondernemer dan veel zelf doet.' De kleinere, Nederlandse Triodos Bank heeft wel een exclusief beleid gericht op biologische bedrijven. Jan van Beekhuizen benadrukt dat een omschakelplan wel echt het plan van de ondernemer zelf moet zijn. 'Je maakt een omschakelplan met een adviseur. Slim, maar je moet wel zelf achter de uitgangspunten van het plan staan. Jij moet het plan kunnen motiveren, want je gaat het straks ook uitvoeren.'

Groenfinanciering

Speciale financieringsvormen voor biologische boeren, zoals vroeger de Groenfinanciering, zijn er niet meer. De zogenaamde Groenfinanciering, een rijksregeling waarbij een ondernemer een lagere rente betaalt op zijn lening voor een duurzaam bedrijf, is sinds november 2010 gestopt. 'Rabobank probeert de lopende financieringen te blijven faciliteren. Als de Groenverklaring die ten grondslag ligt aan de financiering vervalst, dan vervalst de financiering ook.' Toch blijft Jan van Beekhuizen zoeken naar mogelijkheden: 'we zijn wel actief aan het kijken naar andere

kansen, ook in overleg met het Ministerie van Financiën. Maar eerlijk gezegd durf ik niet te zeggen of er iets voor in de plaats komt. Jammer, want het stimuleren van duurzaamheid en innovaties was met Groenfinanciering goed mogelijk. Als de biologische sector in staat is om de kringloop bijvoorbeeld binnen een gebied als West-Europa te sluiten en dus minder krachtvoer uit verre landen probeert te halen, dan zou dat een onderscheidend aspect zijn en bovendien is het heel duurzaam. Maar de producten mogen dan niet te duur worden, anders haakt de grote 'licht-groene' massa mogelijk af.'

Dure omschakelperiode

'Een bank moet een goede ondernemer mogelijkheden geven,' vindt Jan van Beekhuizen. 'Als je gedurende de omschakelperiode duur voer moet kopen, maar nog geen biologische meerprijs van de zuivelfabriek krijgt, kan een bedrijf in liquiditeitsproblemen komen. Ik vraag ondernemers altijd om die liquiditeitsbehoefte en de omschakelkosten helder in beeld te brengen. Die kosten kunnen we dan onderbrengen in de gehele financiering.' Samen met eventuele andere investeringen verstrekt de bank dan een financiering passend voor de nieuwe bedrijfssituatie. Biologisch is een aantrekkelijk marktconcept, want: 'in de biologische sector kan het rendement hoger zijn, vooral als je al een extensief bedrijf hebt. Biologisch vereist vaak wel bovengemiddeld vakmanschap. Een biologische veehouder kan tenslotte minder teruggrijpen op allerlei hulpmiddelen als kunstmest en bestrijdingsmiddelen.'

Maatschap Kaatee verplaatste in 1968 van de Gaaspolder naar Heiloo. Veehouder Piet Kaatee en zijn vrouw Nelly bouwden hun Bayershoeve uit tot 8 ton melk op ruim 140 hectare. De ruim 70 hectare natuurgronden en circa 30 hectare gepachte graslanden kwamen daarbij goed van pas. 'Met die gronden konden we uitbreiden en omschakelen naar biologische melkveehouderij. Dat biedt ook perspectief voor onze zoon Rogier, die sinds 2008 in de maatschap zit.'

tekst Maria van Boxtel, foto's Dick Boschloo en Dick Breddels

Boerenportret: De melkveehouder

'Ik ben gek met Blaarkopkoeien'

Maatschap Kaatee groeit door combinatie biologisch en natuurbeheer

Melkveehouder Piet Kaatee uit Heiloo houdt wel van koeien met een kleurtje. 'Onze Blaarkopkoeien doen 't van nature goed bij onze bedrijfsomstandigheden. Van onze zandgrond kun je nu eenmaal geen vette Beemsterkleigrond maken. Als biologische boer moet je genoeg kunnen nemen met een wat lagere melkopbrengst, waar dan ook weer minder krachtvoer bij komt kijken. In dat hele plaatje past de Blaarkop heel goed, die kan het prima met een soberder dieet af. Het is bovendien een echt Oud-Hollands ras, cultuurerfgoed. Dat is echt mijn passie.'

Extra grond

De keuze van Piet Kaatee voor Blaarkop-koeien bracht Natuurmonumenten op zijn pad. 'In de Kooimeerhoek hebben ze een natuurgebied: heel drassig, met veel beperkingen. In 2007 hadden we een ontzettend natte zomer met heel hoog gras in de Kooimeerpolder. Natuurmonumenten wist dat ik mooie Blaarkop-pinken had en vroeg me of ik die daar niet wilde laten grazen. Ik wilde dat proberen, maar wel op voorwaarde dat ik ze meteen weer terug kon halen als het de dieren niet beviel. Maar het ging heel erg goed.' Behalve dat zijn koeien

goed gedijen op sommige van de nattere natuurgronden, passen ze ook mooi in het natuurlandschap. 'Dus zo is het gegroeid, en nu pachten we in totaal wel 100 hectare.' Deze uitbreiding in areaal maakte omschakelen naar

biologische melkveehouderij mogelijk. 'Al in 2006 heb ik samen met bedrijfsadviseur Kees Water van Ekopart Advies bekeken of biologische veehouderij technisch en economisch uit kon. In eerste instantie leken we te intensief, en zouden we een ruwvoertekort krijgen. Maar met de pachtgrond erbij konden we voldoende groeien en extensiveren.' Want, concludeerde Piet: 'biologisch is vooral aantrekkelijk voor veehouders met de beschikking over veel grond.'

Afzetgarantie

Voordat hij ging omschakelen, wilde Piet Kaatee zekerheid over de afzet van biologische melk. 'Ik informeerde bij Campina naar de mogelijkheden om over te stappen. Op dat moment was er best een lange wachtlijst, dus hielden we het alleen zijdelings in de gaten.' Maar: 'vrij kort daarna kreeg ik een telefoontje: of ik meteen wilde omschakelen met de garantie dat ik, na de omschakelperiode, over twee jaar biologisch kon leveren.' Toen heb ik toegehaakt, maar de omschakeling nog wel goed door laten rekenen. Intussen kreeg ik er ook nog weer twaalf hectare van Natuurmonumenten bij. En omdat al dat land al 'schoon' was – in natuurgebieden

is van kunstmest met natuurland vaak geen sprake – duurde de omschakeling anderhalf in plaats van twee jaar. FrieslandCampina betaalt voor biologische melk een meerprijs van circa 9 cent per liter. Zijn strategie om alleen uit te

breiden met eigen Blaarkopdieren betekent dat Piet ruim jongvee aanhoudt. Het overtollige vee wordt als fokvee verkocht. Om een betere meerprijs voor slachtdieren te realiseren, ontwikkelt hij Blaarkop-vlees in samenwerking met horecagroothandel Kruidenier. Piet ziet ook hierin de lol. 'Biologisch heeft zich de afgelopen tijd ondanks de economische crisis goed staande gehouden, dat wekt vertrouwen voor de toekomst.' Biologische veehouders leveren al voor een meerprijs aan biologische slagers als Commandeur EKO vlees of Vion/de Groene Weg.

Nieuwe stal

In 2009 is de familie Kaatee gestart met de bouw van een moderne ligboxenstal. Want Piet is overtuigd van de voordelen: 'om als ondernemer rond te kunnen komen, heb je wel een bepaalde bedrijfsgrootte nodig. Dus wilden we groeien. Daarbij is er geen verschil tussen regulier of biologisch.' Het resultaat is een ruime ligboxenstal, die voldoet aan de regels voor biologisch. De stal kan efficiënt worden gebruikt door de familie Kaatee. Zo kozen ze voor rubber

op de betonnen roostervloer. 'Dan hebben de koeien goed grip,' verduidelijkt Piet. Het rubber was ook handig om aan het aantal vierkante meters dichte vloer te komen. 'De biologische controle-organisatie Skal eist een minimale loopruimte van 6m² per koe, waarvan de helft met een dichte vloer. Met alleen de ligboxen voldeed onze nieuwe stal niet aan die eis. Door een deel van het rubber op de roostervloer niet te ponsen, voldoen we wel makkelijk aan de voorwaarden.' Zoals verwacht daalde de melkproductie per koe na de omschakeling naar biologisch. 'Van zo'n 7000 kg reguliere productie in 2006, met 4,21% vet en 3,43% eiwit, naar 6400 kg biologisch in 2010 met 4,15% vet en 3,4% eiwit. Daar ben ik goed

Natuurbeheer past

Naast de afzet en de nieuwe stal, bleek ook de combinatie met natuurgronden nodig om voldoende te extensiveren en te kunnen omschakelen. Daarin werkt Piet samen met Natuurmonumenten. De sleutel tot het succes in de samenwerking zien zowel Klaas de Jong van Natuurmonumenten als Piet Kaatee in geven en nemen. Piet: 'de natuurgronden liggen bijvoorbeeld niet meteen naast de boerderij, een logistieke belemmering. Mijn melkkoeien kunnen niet op de natuurgronden verderop lopen, want die worden hier in de stal gemolken. Daarom heb ik twee groepen met een zomer- en een najaarskalvende veestapel. Dat zorgt ervoor dat ik veel droge koeien in

Natuurlijk is het belangrijk dat de eisen die de natuurbeheerder stelt wel ruimte laten voor agrarisch gebruik. 'Het moet werkbaar blijven voor de boer.' Piet en zoon Rogier zijn niet superfanatiek bezig met natuurbeheer. 'Het past als vanzelf bij biologisch. We merken dat in het Kooimeer sinds het land daar meer begraasd wordt en het gras wat korter en minder ruig is, steeds meer nesten komen. Die weidevogels leven in de symbiose met de mest die de koeien achterlaten, het rijkere bodemleven maakt het gebied weer aantrekkelijk voor de weidevogels.' De belangrijkste verandering bij omschakelen vonden vader en zoon toch het stoppen met het gebruik van kunstmest, bestrijdingsmiddelen en het stoppen met droogzetters. 'Bovendien is biologisch krachtvoer bijna twee keer zo duur als gangbaar krachtvoer. Dan snap je wel dat we vooral goede kwaliteit ruwvoer zoeken.' Daartegenover staat natuurlijk de meerprijs van zo'n 9 cent per liter voor biologische melk. Piet: 'vroeger wilde ik zoveel mogelijk melk produceren. Nu zie ik in de biologische bedrijfsvoering een enorme uitdaging, daar valt nog veel te optimaliseren. Ik wil daarin goede resultaten halen.'

de zomer heb, die dan mooi kunnen grazen in het natuurgebied.' Deze aanpak verschilt van andere biologische boeren. 'Normaal gesproken zou je zeggen: 'hup, de koeien in april naar buiten toe en zoveel mogelijk zelf het voer laten pakken.' Daar is onze huiskavel eigenlijk iets te klein voor. Dus als ik ooit onze huiskavel uit kan breiden, dan doe ik dat meteen.'

'Als je biologisch gaat produceren, ga je niet meer voor producties van boven de 10.000 kilo melk.'

tevreden mee. Ik ga ervan uit dat de gehaltenes nog wat aantrekken. Door de groei van het areaal van zo'n 80 naar 140 hectare en de groei van de veestapel van 85 melkkoeien naar 125 melkkoeien, kunnen we ook in de toekomst een goede boterham verdienen. Als je biologisch gaat produceren, ga je niet meer voor producties van boven de 10.000 kilo melk.'

Landbouw: Klaver in grasland

Klaver brengt stikstof in biologisch grasland

Klaver in het gras is onmisbaar voor biologische bedrijven op minerale gronden. Het bindt gratis stikstof uit de lucht en maakt die beschikbaar voor de planten. Hoe krijg je klaver in je bestaande grasland? En hoeveel klaver heb je nodig?

tekst Leonore Noorduyt – Soms is klaver in je grasland krijgen wel heel simpel, zoals veehouder Paul Wagenaar uit Wijdenes merkte. Hij kocht er een paar jaar geleden 5,5 hectare grond bij en heeft er niets aan gedaan. Nu heeft hij er zo'n 20 procent witte klaver in, net zoals in zijn andere percelen. 'Klaverbeheer is heel makkelijk. En mijn koeien doen het er goed op,' is dan ook zijn commentaar. Maar introductie van klaver in het grasland gaat niet altijd zo makkelijk. Het is goed om bij de omschakeling een plan te maken om op alle percelen op het bedrijf voldoende klaver te krijgen. 'En dat hoeft echt niet in één jaar,' zegt Nick van Eekeren, onderzoeker veehouderij van het Louis Bolk Instituut, geruststellend. Een goed klaverbeheer begint met kennis over de plant, vindt Nick van Eekeren. 'Klaver is een pionier. Klaver doet het het best op grond met een laag stikstofleverend vermogen, een hoge pH en een goede fosfaat- en kaliumvoorziening. Dit betekent dat klaver moeilijk aanslaat na de voorvrucht grasland, omdat er dan veel stikstof in de grond zit. Ook gronden met een hoog stikstof leverend vermogen, zoals veen, zijn minder geschikt voor de plant. Hoe lager het stikstof leverend vermogen, hoe groter het aandeel klaver. Met een stikstof leverend vermogen van 100 kg N per hectare is 30 procent klaver haalbaar. Loopt het leverend vermogen op tot 250 kg N per hectare, dan wordt het aandeel klaver op jaarbasis hooguit 10 procent.'

Nick van Eekeren: 'Het is goed om bij de omschakeling een plan te maken om op alle percelen voldoende klaver te krijgen.'

Zaai na bouwland

Het beste moment om grasklaver in te zaaien is als de grond zo min mogelijk stikstof bevat: na een jaar bouwland, bijvoorbeeld na maïs. Het zaaien kan het beste zo vroeg mogelijk in de nazomer gebeuren. Kan de herinzaai toch alleen na gras, dan heeft zaai in het voorjaar de voorkeur. Op de goede percelen die gras blijven, komt het aan op doorzaai van klaver. Wel moet dan de grasmat flink beschadigd zijn, want hoe zwaarder beschadigd, hoe beter de

klaver aanslaat. Een goed moment is daarom na een zware eerste snede als de zode wat open ligt. Je kan de grasmat ook extra beschadigen met een wiedege of een rotorkopeg als je klaver wilt doorzaaien. Voor zowel herinzaai als doorzaai is een beetje regen belangrijk voor de slagingskans, omdat gekiemde klaver snel uit kan drogen. Wie deze regels over klaverinzaai opvolgt, krijgt na een aantal jaren een mooi klaverrijk grasland. Zoals Joop en Jan de Wit, van The White Ranch uit Assendelft. Joop en zoon Jan zijn een jaar geleden omgeschakeld en hebben nu voor de tweede keer klaver doorgezaaid. Na de eerste snede omdat de zode dan goed open ligt. En met de kunstmeststrooier. 'Ja, dat werkt goed,' grinnikt Jan. 'Als je zand door het klaverzaad mengt, zodat het fijne zaad niet gelijk weg is.' Ieder jaar wil hij op die manier zo'n 5 hectare doorzaaien. Tot nu toe is het resultaat goed. Joop de Wit schat dat zijn percelen voor 30 procent uit klaver bestaan, in het voorjaar minder en later in het jaar meer. 'Ja, daar ben ik wel tevreden mee.'

Juiste rassen kiezen

'Wie een mengsel van gras en klaver zaait, moet eraan denken een grassoort te nemen die niet te agressief groeit. Anders concurreert het gras de klaver weg. Engels raaigras heeft de voorkeur, Italiaans raaigras is te agressief en niet gewenst. Goede rassen witte klaver zijn Alice of Riesling. Bij herinzaai voor maai/weidebeheer is 4 kg witte klaver zaad met 25 tot 35 kg graszaad nodig. Eventueel kan 2 kg rode klaver bijgemengd worden voor de begingroei.

Download de handleiding voor de teelt en voeding van grasklaver 'de kracht van klaver' van www.louisbolk.org/index.php?page=publication&pubID=1481

Door slim je omschakeltijdstip te kiezen, kun je de omschakelperiode van twee jaar bij melkvee terugbrengen naar anderhalf jaar. Waar moet je eigenlijk aan denken bij omschakeling? Hoe bereid je je voor? En wat is het optimale omschakeltijdstip om de kosten zo beperkt mogelijk te houden en de omschakelperiode zo kort mogelijk? Adviseurs Han Swienink (LTO Noord Advies), Edith Finke (DLV Dier) en Kees Water (Ekopart) delen hun tips met je!

Slim kiezen voor het optimale omschakeltijdstip

tekst Han Swienink, LTO Noord Advies, foto Dick Boschloo

Past biologisch bij mijn bedrijf?

Biologisch is vooral geschikt voor bedrijven die redelijk extensief zijn. Intensievere bedrijven kunnen samenwerken met andere biologische bedrijven. Verzamel altijd zoveel mogelijk informatie over biologisch ondernemen voordat je de stap naar omschakelen zet. Bezoek bestaande biologische bedrijven, bijvoorbeeld bij open dagen. Neem deel aan een studiegroep of een oriëntatiecursus, bijvoorbeeld via de projecten Biologisch Ondernemen in Noord-Holland, Flevoland of Drenthe. En laat je bedrijfseconomische veranderingen eens doorrekenen door een gespecialiseerd bedrijfsadviseur. Vraag ook eens of je huidige afnemers en leveranciers een biologische lijn hebben en of ze ruimte hebben voor jouw melk of vlees. En tot slot: praat erover in je gezin en met je vrienden. Past biologisch bij jou persoonlijk, bij je gezin en je bedrijf?

Omschakelen in stappen

Omschakelen naar de biologische productiewijze gaat in stappen.

> Stap 0 Oriënteer je uitgebreid op de mogelijkheden

Bezoek biologische bedrijven, neem deel aan een cursus of studiegroep, laat de mogelijkheden doorrekenen in een omschakelplan door een gespecialiseerd adviseur.

> Stap 1 Regel de biologische afzet

Informeer bij je huidige afnemer naar de mogelijkheden. Is er een wachtlijst voor biologische melk? Wanneer kun je gaan leveren? Moet je van afnemer veranderen?

> Stap 2 Meld je aan bij Skal

Vraag het informatiepakket aan bij Skal, en meld je aan bij Skal. Dan stuurt Skal een controleur die de situatie komt opnemen. De omschakelperiode van de grond begint vanaf een door jezelf en door Skal vastgesteld tijdstip.

> Stap 3 Schakel om

Tijdens de omschakelperiode moeten de regels voor biologische productie worden toegepast, maar kunnen de producten nog niet als biologisch worden verkocht.

De omschakeling van de grond kan beginnen op het moment dat de laatste bespuiting of bemesting met kunstmest is uitgevoerd. De omschakeling van de dieren op het moment dat de dieren de beschikking hebben over eigen ruwvoer in omschakeling of voor het laatst gangbare voeding hebben gekregen. Voor grond is de omschakelperiode 24 maanden, voor melkvee 6 maanden en voor vleesvee 12 maanden. Voor de rundveehouderij betekent

dit dat eerst de grond wordt omgeschakeld en daarna pas het vee. Meest praktisch is het vee om te schakelen vanaf de 13de omschakelmaand van de grond.

> Stap 4 Je levert biologisch

Na de omschakelperiodes van de grond en de dieren is het bedrijf volledig biologisch. Alle bedrijfshandelingen moeten voldoen aan de

biologische productieregels en alle producten mogen als biologisch worden verkocht.

Dit artikel is een samenvatting van het Biokennisbericht #15, januari 2010, Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut. Zie ook www.biokennis.nl.

Tip: Kies een slim tijdschema voor omschakelen.

Mogelijkheid 1: Het melkvee wordt omgeschakeld in de laatste zes maanden van de omschakelingsperiode van de grond. Startdatum van omschakelen van de grond is 1 april. De nummers verwijzen naar het aantal maanden van de omschakelingsperiode van de grond. Levering van biologische producten is mogelijk na 24 maanden.

Apr	Mei	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni
Veestapel gangbaar												Veestapel gangbaar						Veestapel in omschakeling						Veestapel biologisch		
Gangbaar ruwvoer						Gangbaar ruwvoer (kuil)						Ruwvoer in omschakeling						Ruwvoer in omschakeling + aangekocht viologisch ruwvoer						Biologisch ruwvoer		
Gangbaar krachtvoer												Gangbaar krachtvoer						Biologisch krachtvoer						Biologisch krachtvoer		

Mogelijkheid 2: Het melkvee wordt omgeschakeld in de eerste helft van het tweede omschakeljaar van de grond. Omschakelen van het vee kan beginnen op elk tijdstip ná 12 maanden omschakelen van de grond. Startdatum van het omschakelen van de grond is 1 april. De nummers verwijzen naar het aantal maanden van de omschakelingsperiode van de grond. Levering van biologische producten is mogelijk na 18 maanden.

Apr	Mei	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Jan	Feb	Mrt	Apr	Mei	Juni
Veestapel gangbaar												Veestapel in omschakeling						Veestapel biologisch						Veestapel biologisch		
Gangbaar ruwvoer						Gangbaar ruwvoer (kuil)						Ruwvoer in omschakeling						Ruwvoer in omschakeling + aangekocht viologisch ruwvoer						Biologisch ruwvoer		
Gangbaar krachtvoer												Biologisch krachtvoer												Biologisch krachtvoer		

Verken je omschakeling naar biologische veehouderij? Denk dan ook hier aan:

- Bedrijfsfase – Heb je onlangs geïnvesteerd? Denk je na over overname, ontwikkeling of afbouwen? Loopt het huidige bedrijf goed?
- Ondernemerschap – Hou je van een uitdaging? Heb je nu plezier in je werk? Hou je van het agrarisch handwerk? Vind je het leuk om met personeel te werken?
- Liquiditeit – Kun je het hoofd boven water houden tijdens de omschakeljaren?
- Afzet – Kun je bij dezelfde afnemer blijven? Biedt deze afnemer een toeslag voor producten in omschakeling en voor biologische producten? Is dat voldoende voor een goed bedrijfsresultaat? Weet je bij wie je anders terecht kunt?
- Leveranciers – Hebben je huidige leveranciers ook een biologische lijn? Voor welke prijs en van de goede kwaliteit? Weet je bij wie je anders terecht kunt?
- Kennis – Weet je genoeg over de biologische productiewijze en is op jouw bedrijf voldoende vakmanschap in huis?
- Grond – Is de grondsoort geschikt voor de teelt van klaver? Heeft je bedrijf de beschikking over voldoende land? Kun je samenwerken met een biologische akkerbouwer voor de levering van ruwvoer en/of mest?
- Veestapel – Kan je vee de omschakeling aan? Welke rassen heb je nu op het bedrijf?
- Persoonlijkheid – Past 'biologisch' bij je?

Biologische Voeders

Bio-logisch voorop!

+31 (0) 485-589944 • reudink@nutreco.com

www.reudink-bio.eu

Keuzes maken

- Strategisch bedrijfsplan
- Kostprijs verlagen
- Nieuwe bedrijfslocatie
- Uitbreiden
- Aan- en Verkoop
- Wijzigen bestemmingsplan
- Aanvragen vergunningen
- Scherpe aanbesteding
- Objectieve bouwcontrole
- Jaarrekening en advies

Neem contact op met
**DLV voor meer informatie
over de mogelijkheden:**
Deventer: 0570 – 50 15 00
Linschoten: 0348 – 49 52 52
Heerenveen: 0513 – 65 35 96
Uden: 0413 – 33 68 00

WWW.DLV.NL

EXPERTS IN ADVIES

Voor alle fans van echte smaak: Biologisch vlees van De Groene Weg

Steeds meer consumenten kiezen bewust voor biologisch vlees. Omdat het vlees tot stand gekomen is met respect voor natuur, dier en mens. Maar vooral omdat biologisch vlees nog ouderwets lekker smaakt.

Ook professionele veehouders die hun dieren volgens de biologische principes willen verzorgen en die zoeken naar een partner voor een structurele afzet, zijn bij De Groene Weg aan het juiste adres. De Groene Weg heeft de afgelopen 30 jaar namelijk een sterke positie opgebouwd in de productie en vermarkting van biologisch rund- en varkensvlees.

Meer weten over de mogelijkheden om slachtdieren aan te leveren aan De Groene Weg? Kijk dan op onze site of neem contact met ons op.

www.dgwbiobusiness.com

Landbouw: Onkruid

Onkruidproblemen zijn op te lossen

Melkveehouders die willen omschakelen zijn vaak bang dat hun graslanden 'onder het onkruid' komen. In de praktijk valt dit mee. En komt er toch een plek met ridderzuring, dan is dat te verhelpen, aldus biologisch melkveehouder Joost Samsom.

tekst Leonore Noorduy – Allereerst wil Joost Samsom uit Wilnis een fabeltje uit de wereld helpen. 'Als je omschakelt naar biologische veehouderij, zit je niet in één keer onder het onkruid.' En als er dan toch wat onkruid staat, moet je niet in paniek raken, is zijn volgende boodschap. De veehouder uit Wilnis heeft misschien makkelijk praten. Hij heeft een machine die het hardnekkigste onkruid, ridderzuring, automatisch uitfreest. Maar hij heeft gemerkt dat nog maar weinig biologische melkveehouders het apparaat tot nu toe willen huren. 'Kennelijk is het probleem met onkruid niet zo groot. Anders zou ik ze wel vaker aan de lijn hebben,' is zijn conclusie. Ridderzuring is kan wel een probleem zijn in biologisch grasland, geeft Samsom toe. 'De koeien vreten het nog wel als het onkruid nog jong is. Maar komt het in de silage terecht, dan lusten ze het niet meer. Je merkt het aan de voerresten die bij het hek blijven liggen.' Door consequent te zorgen voor een lage onkruiddruk, is het goed in de hand te houden. Veehouder Jan de Wit uit Assendelft is momenteel in omschakeling naar biologisch. 'Als mijn moeder de koeien gaat halen, neemt ze als wandelstok de stekelprikker mee,' vertelt hij. 'Zowel ridderzuring als distels steekt ze onderweg uit en die gaan mee naar huis. We hebben dus weinig onkruiden.'

Een deel van het bedrijf

In ieder geval gaat het bij ridderzuring meestal maar om pleksgewijze besmetting in een paar percelen, stelt Samsom. 'Je hebt toch nooit je hele bedrijf onder de ridderzuring?' Het onkruid is te voorkomen door het grasland goed te beheren. Zodra er op een plek te veel mest komt, een trekkerband slijpt of er op een andere manier een kale plek ontstaat, grijpt de ridderzuring zijn kans. Met een paar planten, is uitsteken met wortel en al goed te doen. Anders wordt dat als het onkruid zich heeft weten uit te breiden. 'Met een schepje ben je een hele vent als je 50 ridderzuringplanten per uur uitsteekt, met onze machine BRUTUS haal je makkelijk 150 tot 200 planten per uur,' weet Joost. Is meer dan 2 procent van het gras bedekt door het onkruid, dan is het beter het grasland te vernieuwen. Het beste is dan om eerst een tussengewas als graan of maïs te zaaien. Vervolgens moet de veehouder zowel voor de zaai van het tussengewas als voor de zaai van het nieuwe gras het

land cultivateren en daarna de wortels rapen. Veehouder Jeroen Konijn is al sinds 1997 biologisch, en met veel natuurland zijn de kansen op onkruid groot. Hij trekt zich er weinig van aan. 'Je moet er niet zo op focussen, een beetje onkruid is echt geen probleem,' stelt de veehouder uit Driehuizen.

Machine huren

Ook Joost Samsom benadert het van de luchtige kant: 'Organiseer een evenement met een stuk of tien vrijwilligers en maak er een wedstrijd van wie de meeste gestoken heeft.' Teveel land voor een ridderzuring-uitsteek-feestje? Dan heeft Joost een alternatief. Samen met Wageningen UR heeft hij robot RUUD ontwikkeld, een robot die automatisch over het veld rijdt en bij elke ridderzuringplant stilstaat en de plant uitfreest. Deze robot is nog niet helemaal praktijkrijp en het is nu wachten op een bedrijf die de RUUD doorontwikkelt en op de markt brengt. Daarnaast heeft Samsom BRUTUS, een machine waar de veehouder zelf op rijdt en die ook het onkruid per plant uitfreest. BRUTUS is te huur. Joost Samsom vertelt trots: 'laatst heeft een veehouder er op een dag zo'n 900 zuringplanten mee vernietigd.' Voor Joost betekent de onkruidfrees dat ridderzuring geen enkel beletsel hoeft te vormen voor veehouders om om te schakelen. Maar ook op een andere manier is het onkruidprobleem beheersbaar te houden, aldus de biologische veehouders. 'Met goed graslandbeheer, soms wat zweetdruppels en anders met diesel.'

Meer informatie over de huur van BRUTUS bij veehouder Joost Samsom, j@samsom-wilnis.nl 06 549 858 55.

Lees meer over onkruidbeheersing en ridderzuring in het rapport van het Louis Bolk Instituut via www.louisbolk.org/downloads/1466.pdf

Het bedrijf was biologisch, hijzelf niet. Gertjan van Tunen startte zeven jaar geleden als bedrijfsleider op 'De Koningshoeve' een bedrijf met meerdere vestigingen, 420 hectare grond, 200 melkkoeien en 450 Limousin vleeskoeien. Inmiddels ziet hij zowel de nadelen als de voordelen van biologische veehouderij. 'Als je de dieren soms helemaal genietend in de potstal ziet liggen, dan word je daar wel blij van.'

tekst Kalle Heesen, foto Dick Boschloo

Boerenportret: De vleesveehouder

'Je moet als ondernemer de uitdaging voelen'

Boer Gertjan van Tunen van gangbaar naar biologisch

Ingeklemd tussen Amsterdam en Haarlem zorgt Gertjan van Tunen, in opdracht van het recreatieschap Spaarnwoude, voor het onderhoud van de groene bufferzone tussen de twee steden. Van de 2750 hectare die het gebied groot is, beheert hij er ongeveer 420, samen met zijn vijf collega-boeren. De groene postzegel middenin het drukste stukje Nederland wordt omzoomd door hoogbouw en nieuwbouwwijken. De betrekkelijke stilte in het gebied wordt elke paar minuten ruw verstoord door een vliegtuig dat via de Polderbaan Schiphol verlaat. Het land werd al jarenlang beheerd zonder het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, want dat wil eigenaar het recreatieschap. De stap naar een biologische manier van beheren, was vijftien jaar geleden dan ook niet zo groot. En de meerprijs was aantrekkelijk.

Het verhaal goed brengen

Gertjan zelf had weinig ervaring met biologisch toen hij startte op de Koningshoeve. Het was ook niet de reden dat hij voor dit bedrijf koos: 'Ik wilde altijd al een groot bedrijf leiden en op deze manier kon dat. Hiervoor werkte ik bij CRV, het oude CRDelta, en daar weer voor als bedrijfsleider op een melkveebedrijf. Dat was ook de reden dat ze mij vroegen voor deze

baan.' Inmiddels is hij zeven jaar bezig en heeft hij een goed overzicht over de voor- en nadelen van biologisch: 'Je moet als ondernemer de uitdaging voelen om op je bedrijf biologisch te gaan werken. Puur voor de vleesprijs moet je het denk ik niet doen, want nu de biologische producten bij de supermarkten in de schappen liggen, staat de marge goed onder druk.' Volgens Gertjan ligt dat niet alleen aan de supermarkten: 'Wij moeten als biologische boeren het verhaal goed kunnen brengen waarom onze producten duurder zijn. Als ons dat niet lukt, willen de mensen er ook niet meer voor betalen. Waarom hebben wij meer kosten dan de reguliere boeren? Dat moeten we de consument kunnen vertellen.'

Naar buiten

De omschakeling naar biologisch was voor Gertjan geen moeilijke stap. 'Het kan best wel even lastig zijn, maar vooral met vleesvee valt het nog wel mee. Bij melkkoeien is het anders. Die wil je soms wel even tochtig spuiten, maar hormoongebruik is verboden als je biologisch werkt.' Wel vindt de boer dat er soms wat vreemde regels zijn bij de biologische voorwaarden: 'We mogen bijvoorbeeld niet twee jaar zomertarwe op hetzelfde stuk zetten, omdat er vruchtwisseling moet zijn. Dat vind ik vreemd. Het is graan! Heel Groningen staat al tientallen jaren vol met graan. Tarwe kan makkelijk een paar jaar op hetzelfde stuk.' Een groter probleem vormt de regel dat alle runderen naar buiten moeten kunnen: 'Ons melkvee krijgt natuurlijk weidegang en de zoekkoeien ook. Als de stiertjes na negen maanden bij hun moeder weg gaan, gaan ze echter naar een open front-stal. Ik weet niet of die beesten er wel beter aan toe zijn als ze

naar buiten moeten. Dan wordt het een soort paardenbak, want in een gewone weide kan je moeilijk dertig stieren houden. Die stampen de hele boel tot bagger. Bovendien: probeer ze maar eens te pakken te krijgen als ze een paar maanden in een wei lopen en dus minder in contact komen met mensen! Het lijkt me geen pretje.' Gertjan heeft er inmiddels een hard hoofd in of ze, als de stieren echt naar buiten moeten,

'Ons vlees is van een te hoge kwaliteit om door de kroketten te draaien'

'Waarom hebben wij meer kosten dan de reguliere boeren? Dat moeten we de consument kunnen vertellen'

wel door kunnen gaan met deze eigen opfok. 'En dat terwijl de vraag naar dit vlees enorm is,' aldus Gertjan. Aan de andere kant kan Gertjan ook genieten van de biologische manier van dieren houden: 'Als je de dieren soms helemaal genietend in de potstal ziet liggen, dan word je daar wel blij van. Er komen hier veel stadsmensen die even de stad ontvluchten. Ik heb wel eens gehad dat ze me kwamen halen omdat er een koe dood lag. Dat bleek niet het geval, dat beest lag gewoon helemaal ontspannen in het stro. Dat is mooi om te zien.'

Groeiende markt

'Als boeren graag willen omschakelen van gangbaar naar biologisch dan kunnen ze dat nu doen,' vindt Gertjan van Tunen. 'De markt is ervoor en die is alleen maar groeiende.' Echte grasboeren hebben wat Gertjan betreft de beste kansen. 'Je bent als je op een biologische manier werkt, veel meer overgeleverd aan de elementen. Als het gras een keertje niet goed groeit, kan je er niet een bak kunstmest overheen gooien. Maar grasboeren die weten hoe ze dan toch goed gras van hun land kunnen krijgen, die zijn in het voordeel. Bovendien moet je gewoon wat land extra hebben. Als het een jaar wat minder is, moet je dat op kunnen vangen. Even wat kuilbalen van je collega's kopen, kun je meestal wel vergeten, want als jij weinig hebt, dan zitten zij met hetzelfde probleem. De markt is kleiner dan bij gangbaar. Als je om wilt schakelen, moet je je er eerst goed in verdiepen.'

Weidevogels

Dat er met biologisch toch gewoon een boterham te verdienen valt, blijkt wel uit de grote stal die op dit moment gebouwd wordt op De Koningshoeve. 'Dat noemen we onze weidevogelstal,' grinnikt Gertjan. 'We mogen voor de weidevogels 1,5 groot vee-eenheid (gve) per hectare weiden. Op dit moment weiden we echter maar 1 gve per hectare. We kunnen dus nog uitbreiden en dat gaan we ook doen. Als je zo'n stal dan een weidevogelstal noemt, heb je weer kans dat je er nog wat subsidie op krijgt.' Op het bedrijf wordt veel gedaan voor de weidevogels. 'Ondanks dat we hier recht onder de Polderbaan zitten, er overal en nergens gas- en elektriciteitsleidingen lopen en het stuk doorsneden wordt door de A9 en een spoorlijn, zijn we een van de beste grutto- en watersnipgebieden van Nederland,' vertelt Gertjan trots. Op dit moment groeit de populatie grutto's in het gebied zelfs. Om dat te bereiken heeft Gertjan heel wat maatregelen doorgevoerd. 'Als we niet in een weiland hoeven te zijn, dan komen we er ook niet. Op die manier krijgen de vogels rust. Verder maaïen we, in tegenstelling tot wat er vroeger gebeurde, op 15 juni niet in een keer al het land plat. We voeren een mozaïekbeheer en maaïen dus, ook voor 15 juni, af en toe percelen. Kuikens houden helemaal niet van alleen hoog gras,' zo weet de boer. 'Verder zorgen we voor 'kuikenland'. Die stukken laten we extensief begrazen door de koeien. De pollen en sprietten die dan blijven staan, zijn ideale schuilplekken voor de gruttokuikens.'

Biologisch is in trek

'Biologisch begint bijna een hype te worden,' zo merkt Gertjan. 'Je moet erg oppassen dat niet iedereen met je naam aan de haal gaat. Laatst belde er een bedrijf dat ze graag vlees van onze koeien tot balletjes wilden draaien en die door de soep wilden doen. Ook een krokettenmaker wilde onze naam gebruiken.' Gertjan voelde daar niet veel voor: 'Als ze daar ons vlees voor gaan gebruiken, worden het heel dure kroketten. Ons vlees is van een te hoge kwaliteit om door de kroketten te draaien.' Ook aan de vele schoolklassen die langs willen komen, merkt Gertjan dat biologisch steeds meer in trek is. Hij zit nu al voor de rest van het jaar vol. 'Het besef wat biologisch nou eigenlijk is, begint steeds jonger. Vroeger waren het vooral de wat rijkere mensen die biologisch eten kochten. Dat is niet meer zo.' Het nadeel van die groeiende belangstelling voor biologisch, is dat er ook steeds meer belangstelling komt voor het bedrijf van Gertjan. 'Heel af en toe wil ik ook wel eens een weekend vrij zijn,' vertelt hij. 'Natuurlijk is iedereen welkom op ons bedrijf, maar dan liever wel op afspraak.'

Landbouw: Diervoeding

Ruwvoer moet van superkwaliteit zijn

Bij omschakeling verandert het voerrantsoen. De koe gaat produceren op gras/klaver, al dan niet aangevuld met maïs of gehele plantsilage. Wat betekent dit voor de bedrijfsvoering, het melkvee en de melkproductie? Edith Finke van DLV Dier en veehouder Piet Kaatee, die vijf jaar geleden omschakelde, vertellen erover.

tekst Ria Dubbeldam – Het komt in de biologische landbouw aan op ruwvoer van een superkwaliteit,' zegt bedrijfsadviseur Edith Finke van DLV Dier Advies. 'Uit met name gras/klaver moet de koe na de omschakeling naar biologisch haar eiwit halen. Maïs voeren is relatief ongunstig, want dan moet de koe op een andere manier aan eiwit komen, en biologisch krachtvoer is duur.' Je ziet dan ook dat de verhouding ruwvoer-krachtvoer van een reguliere naar een biologische bedrijfsvoering verandert. Een biologisch veehouder overweegt zo slim mogelijk alle opties. Klavers in het gras zaaien, zelf voedergewassen telen of met een biologisch akkerbouwer land ruilen of mest tegen maïs uitwisselen. Of toch maïs aankopen of honderd procent inzetten op gras? Het is altijd maatwerk. 'Veehouders op zand hebben voor de omschakeling vaak al maïsland,' zegt Finke. 'Meestal verzorgt een loonwerker de teelt. Wil je als biologische boer maïs blijven telen, dan moet je het vaak zelf doen. Dat vraagt de nodige vakmanschap en arbeid. Je moet eggen en schoffelen en er is vruchtwisseling nodig van bijvoorbeeld 4 jaar gras/klaver, 2 jaar maïs en een jaar wintertarwe.' Om de akkerbouw te omzeilen, kiezen veehouders geregeld voor een 100 procent grasbedrijf.

Volledig grasbedrijf

Piet Kaatee uit Heiloo koos uiteindelijk ook voor een volledig grasbedrijf zonder akkerbouwmatige teelten. Voor en tijdens de omschakeling had hij nog 10 à 11 hectare maïs. Toch kwam er snel een eind aan. 'Ganzen en eenden trokken de net opgekomen plantjes eruit, die niet langer beschermd werden door Mesurool. Later en dieper zaaien hielp niet.' Kaatee voert nu alleen gras/klaver aan zijn 130 koeien en 100 stuks jongvee. In principe heeft hij daarvoor genoeg grond. 'Anders was ik nooit aan biologisch begonnen. Ik kreeg een mooi aanbod van Natuurmonumenten om grond te pachten. Zo kon ik extensiveren. Toen vervolgens de melkfabriek belde of ik nog interesse had om om te schakelen was 1 + 1 gauw 2.'

De veehouder kon dus gemakkelijk aan grond komen, maar wijst wel op de extra kosten om het voer te produceren. 'Je hebt veel land en dus veel uren machinewerk en bewerkingskosten. Als je, zoals ik, de loonwerker betaalt voor het maaïen, is dat een extra kostenpost.' Door tegenvallende weersomstandigheden in de herfst van 2010 had Kaatee in de winter voor het eerst een tekort aan ruwvoer en moest hij bijkopen. 'Als je minder krachtvoer geeft en je hebt veel vee, dan raakt je voorraad snel op.' Het krachtvoerverbruik wil hij nog verder naar beneden krijgen. Finke geeft aan dat een veehouder moet rekenen op een krachtvoergebruik van circa 15-20 kg per 100 kg melk (inclusief het jongvee). Bij een productie van 8000 liter melk, de gemiddelde productie van een biologische koe, komt dit neer op 1600 kilo krachtvoer.

Dalende melkproductie

Tijdens de omschakeling daalt vaak de melkproductie. Is een bedrijf redelijk extensief of het veeras al wat robuuster, dan valt het meestal mee. Kaatee zag maar een kleine daling met zijn Blaarkoppen, waarvan enkele 10.000-11.000 liter geven. 'Omdat ik mijn bedrijf heb uitgebreid, is de totale melkopbrengst ongeveer gelijk gebleven.' In de biologische landbouw groeit de interesse voor het Pure Graze-systeem, waarbij de koeien buiten staan en intensief worden omgeweid, soms wel tot vijf maal per etmaal. Arbeidsintensief, maar diverse veehouders zien grote voordelen: lage kosten, veel weidegang en weinig krachtvoer. Voor Kaatee is het geen optie, daarvoor heeft hij te weinig huiskavel. 'Ik heb in totaal 135 hectare, 42 hectare daarvan is huiskavel, waarvan weer 16 hectare aan de andere kant van de weg ligt. Dat systeem werkt dus niet voor mij.'

tekst Kalle Heesen, foto's Dick Boschloo

Schakel je om naar biologische veehouderij, dan wil je ook je producten voor een biologische meerprijs verkopen. Dat kan, zowel aan je reguliere coöperaties en afnemers zoals FrieslandCampina, Cono en Vion. Je kan je producten ook afzetten aan gespecialiseerde biologische bedrijven, zoals Vecozuivel in Zeewolde via de coöperatie Eko-Holland, of Commandeur Eko Vlees. Er zijn reguliere leveranciers met een biologische lijn, zoals Agrifirm of van Gorp-Teurlings, en specialistische bedrijven zoals Reudink.

Wie worden je afnemers?

'Nu omschakelen naar biologisch'

Instappen in een groeiende markt via je eigen coöperatie

Melk met een gezicht. Zuiver Zuivel, het bio-merk van FrieslandCampina voor de biologische speciaalzaak, biedt het. 'De consument wil weten waar hun zuivel vandaan komt,' weet marketingmanager Edwin Crombags. 'Mede daarom kiezen steeds meer mensen voor biologische zuivel. Vorig jaar is de markt met 20% gestegen. Als boeren spelen met de gedachte om om te schakelen naar biologisch, dan is dit het moment.'

De Zuiver Zuivel-fabriek in Limmen was de eerste fabriek in Nederland die biologische zuivel aanbood. Het merk begon klein en is nu onderdeel van FrieslandCampina, een bedrijf dat op dit moment per jaar vijftig miljoen liter biologische melk verwerkt, nog grotendeels in Limmen. Van daaruit wordt de zuivel verspreid

door de hele Benelux en Duitsland. Het Zuiver Zuivel-merk biedt een breed assortiment zuivel. Elke productlijn wordt vertegenwoordigd door een biologische boer die op de verpakking een persoonlijk verhaal over zijn bedrijf vertelt. Bovendien staat er op elk product een code waarmee consumenten kunnen nagaan waar de melk voor dit product vandaan komt. 'Het unieke van ons merk is de koppeling met de boer,' legt Edwin Crombags uit. 'Die koppeling slaat enorm aan. De pagina's op de Zuiver Zuivel-site waarop consumenten kunnen zien waar hun zuivelproduct vandaan komt, wordt druk bezocht.'

Volgens Crombags zit er flinke groei in de biologische zuivelmarkt: 'We zagen dat er vorig jaar 20% meer vraag was naar biologische zuivel. In Nederland kan op dit moment niet aan

die vraag voldaan worden. Als boeren om willen schakelen, dan is dit het moment. Wij geven natuurlijk wel voorkeur aan onze bestaande, reguliere leden.'

De biologische melkprijs is gekoppeld aan de reguliere melkprijs van FrieslandCampina. Boeren die biologische melk aanleveren, krijgen 8,5 cent bovenop de reguliere prijs. Deze toeslag wordt per jaar vastgesteld. 'We bieden de garantie dat boeren die biologische melk aan FrieslandCampina leveren deze toeslag ook altijd krijgen,' legt Crombags uit. Als de vraag naar biologische zuivel plotseling zou dalen, zijn de boeren hier dus niet de dupe van. 'Tot nu toe is dat trouwens nog nooit voorgekomen,' benadrukt Crombags. 'Sterker nog: de markt groeit alleen maar.'

'Nog twintig miljoen liter bio-melk erbij'

Unieke verkoopmethode met eigen biologische melkprijs slaat aan

Eko-Holland heeft een gat in de markt gevonden: Melk op Maat. Aan tientallen verwerkers leveren de ruim 100 samenwerkende biologische melkveehouders zoveel biologische melk als de fabrieken vragen. 'Ik zal het maar eerlijk zeggen,' verklaart voorzitter René Cruijzen, 'we moeten op dit moment melk importeren om aan de vraag te kunnen voldoen. We zijn hard op zoek naar tien tot twintig miljoen liter biologische melk extra.'

Inmiddels bestaat de coöperatie zo'n tien jaar, maar bij voorzitter René Cruijzen klinkt nog het enthousiasme van een starter door. 'Wij zijn hartstikke positief!' zo laat hij weten. Eko-Holland is, in tegenstelling tot andere coöperaties zoals FrieslandCampina een 100% biologische coöperatie. 'De anderen doen het erbij, wij gaan helemaal voor bio,' aldus Cruijzen.

Een van de doelstellingen die Eko-Holland wil bereiken, is een aparte melkprijs voor biologische melk. 'Op dit moment betalen wij 48 cent per liter. Die prijs is niet gekoppeld aan de gangbare prijs want wij vinden dat de prijs voor biologische melk een zelfstandige prijs moet zijn. Wij bepalen gewoon elke maand de melkprijs. Die moet in ieder geval kostendekkend zijn voor de biologische boeren,' stelt Cruijzen.

Eko-Holland is een laagdrempelige coöperatie. Er is geen intreed- of uittreedgeld, maar wel een opzegtermijn van één jaar. De boeren zelf verhandelen de melk en leveren aan alle verwerkers, van FrieslandCampina tot Vecozuivel, en van Arla Nijkerk tot export. Bij Eko-Holland staan 'alle deuren en ramen wijd open'. 'We moeten nu gewoon melk importeren om aan de vraag te kunnen voldoen. Natuurlijk doen we dat liever niet,' laat Cruijzen

weten. 'Ons concept, waarbij we zelf niets verwerken, maar wel precies die hoeveelheid melk aan de verwerkers kunnen leveren die ze willen, slaat zó aan, dat we nog ruimte hebben voor tientallen collega's. Als ik dat in liters uit zou moeten drukken, gaat het om tien tot twintig miljoen liter melk extra.'

Slager ziet markt voor vijftien extra koeien per week

'Groeiende vraag is zeker geen hype'

'Zelfs door de crisis heen is de vraag blijven stijgen. Ik kan niet in de toekomst kijken, maar de vraag naar biologisch vlees is zeker geen hype,' aldus slager Hans Commandeur van Commandeur Eko Vlees. De slager uit De Goorn, die zo'n veertig koeien per week verwerkt, ziet een krapte in het aanbod van biologisch vlees: 'Er kunnen nog zo'n tien tot vijftien koeien per week bij.'

Commandeur Eko Vlees bestaat sinds 2000. 'Het begon met in de avondurtjes wat verwerken, maar inmiddels hebben we een eigen pand gekocht en 27 man personeel in dienst.' Commandeur verwerkt op dit moment zo'n veertig koeien per week. Verder worden er ongeveer honderd varkens en dertig lammeren verwerkt. Biologische kippen verpakt Commandeur alleen. Vooral naar het luxe rundvlees is steeds meer vraag, constateert eigenaar Hans Commandeur. 'Melkkoeien krijg ik genoeg aangeboden, maar daar snij je geen

lekkere biefstuk van. Vooral de vraag naar het meer luxe-vlees, zoals Limousin, is groter dan het aanbod.' Ook in varkensvlees ziet hij een groei. Kippenvlees is een verhaal apart. 'De hele kippenmarkt is op dit moment in handen van drie spelers. Daardoor blijft de prijs te hoog. In omringende landen zie je dat de prijs toch al snel drie euro lager ligt dan bij ons,' legt Commandeur uit.

De consument kiest op dit moment vooral op gevoel voor biologisch vlees: 'Het voornaamste argument is het betere leven wat de beesten hebben gehad. Bij vleesproducten speelt ook het niet gebruiken van E-nummers een rol.' Vooral voor de wat kleinere boeren is het volgens Hans Commandeur aantrekkelijk om om te schakelen. 'Voor boeren die hun vee nu al weiden in natuurgebieden, is het niet al te moeilijk om biologisch te worden.' Voor heel grote bedrijven is het volgens de slager minder voor de hand liggend om de overstap te maken, omdat de vereiste vrije uitloop dan soms lastig kan worden.

'Wij betalen op dit moment ongeveer 20% meer voor vlees dan de reguliere markt. Biologische boeren hebben natuurlijk ook gewoon meer kosten; biologisch voer is duurder, maar ook het feit dat de kippen pas na een half jaar geslacht mogen worden, terwijl dit in de reguliere vleeshandel al na twee maanden is. Koeien en varkens worden overigens zowel regulier als biologisch op ongeveer dezelfde leeftijd geslacht. Op dit moment zijn er vooral niet-economische redenen om over te stappen op biologisch. Als je de extra kosten meerekent, dan word je van biologisch vlees niet veel rijker dan van gangbaar. Je moet het vooral uit gevoel doen. Als je graag biologisch zou willen boeren, dan heb je daar nu de kans voor, want de vraag vanuit de markt is er.'

Alle bedrijven met een biologische afzet vind je op www.skal.nl. Of zoek via www.biofoodonline.nl met Engelstalige trefwoorden zoals 'cattle fodder' in de Organic Trade Guide.

Denk je aan omschakelen? Vergeet dan niet de subsidiemogelijkheden te verkennen. 'En maak slim gebruik van extra aftrekposten, waarmee de belasting duurzaam ondernemen wil stimuleren,' weten Galtjo Geertzema en Erik de Rond, subsidieadviseurs van Flynth Accountants.

'Gebruik duurzame aftrekposten'

tekst Maria van Boxtel, foto Dick Boschloo

'Een goed voorbeeld is het bouwen van een nieuwe melkveestal,' zeggen de adviseurs van Flynth Accountants. 'Als je biologisch bent - en dus door Skal gecertificeerd - komt de gehele investering in de stal in aanmerking voor milieu-investeringsaftrek (MIA) en willekeurige afschrijving milieu-investeringen (VAMIL).' Met MIA en VAMIL is het mogelijk eventueel betaalde inkomstenbelasting terug te vorderen en/of in de toekomst de belastingdruk te verlagen. 'Zo betaalt de overheid mee aan de bouw van je nieuwe stal.' Ook zijn er nog subsidieregelingen waarop een omschakelaar een beroep zou kunnen doen.

Subsidie: verken je mogelijkheden

'Subsidieregelingen komen en gaan, en zijn erg aan veranderingen onderhevig. Laat je adviseur of accountant daarom op zowel provinciaal als landelijk niveau de mogelijkheden verkennen. En laat je begeleiden bij de aanvraag en afhandeling van de subsidie.' De meest interessante regelingen zijn momenteel de

omschakelsubsidie, maar die geldt alleen in Noord-Holland. Plus de regelingen van het ministerie van EL&I: zowel de controlekosten die je de eerste vijf jaar aan Skal betaalt als sommige kosten voor opleiding of een omschakelplan kan je terugkrijgen van het ministerie. Ook de regeling 'investering in integraal duurzame stallen' kan interessant zijn voor veehouders die een nieuwe stal bouwen bij omschakelen naar biologische landbouw.

MIA, VAMIL en Integraal Duurzame Stallen

Menig veehouder kiest ervoor om op duurzame wijze te bouwen en de bijbehorende fiscale en directe subsidiemogelijkheden met de Maatlat Duurzame Veehouderij te gebruiken. Afhankelijk van de situatie kunnen deze mogelijkheden namelijk behoorlijk voordeel opleveren, bijvoorbeeld via de MIA en de VAMIL. Met MIA mag je 13,5% van de investeringskosten in de stal, de stalrichting en alle voer-, klimaat- en mesttechnische systemen en de opslag op het fiscale bedrijfsresultaat in mindering brengen.

Wanneer er een ammoniakemissiereducerend systeem in de stal wordt toegepast, kan het MIA-percentages verder worden verhoogd tot 27%. Dit systeem, zoals een emissiearm vloersysteem, dient wel goedgekeurd te zijn en opgenomen in de Regeling ammoniak en veehouderij (RAV). De MIA-aftrekpost is een extra aftrekpost die losstaat van afschrijving van de stal. Naast MIA is het mogelijk om 75% van de investeringskosten van de stal naar eigen inzicht geheel willekeurig met VAMIL af te schrijven. Op termijn kan hiermee liquiditeit- en rentevoordeel behaald worden, plus VAMIL biedt de mogelijkheid extra afschrijvingsruimte te creëren. De subsidieregeling Integraal Duurzame Stallen biedt een directe subsidie van 40% van de meerkosten voor een duurzame stal. Deze subsidieregeling moet je tijdens de openstellingsperiode van de regeling aanvragen en eerst laten goedkeuren door het ministerie van EL&I. Kijk voor de mogelijkheden hiernaast bij de 'Adressen' of op www.drloket.nl

Adressen

WAAR VIND JE MEER INFORMATIE?

Wil je je verder verdiepen in de biologische landbouw? Of lijkt het je wel wat voor je eigen bedrijf? In verschillende regio's in Nederland kun je ondersteuning krijgen. Lees verder voor de mogelijkheden.

Biologisch Ondernemen, stap in een nieuwe markt!

Er zijn goede kansen voor gangbare boeren en tuinders die de overstap willen maken naar biologische landbouw. De regionale projecten Biologisch Ondernemen ondersteunen je daarbij. Kijk ook op [i www.biologischondernemen.nl](http://i.www.biologischondernemen.nl)

Biologisch Ondernemen Noord-Holland

Verken je mogelijkheden voor omschakelen naar biologische landbouw. Je kunt kiezen uit een gratis keukentafelgesprek met een ervaren biologische boer of deskundig adviseur, die de opties van biologische landbouw kan doorrekenen voor jouw bedrijf. Of deelnemen aan een verkenningsgroep omschakelen melkveehouderij of akkerbouw. Je kan begeleiding krijgen door een ervaren biologische ondernemer bij je eerste stappen in de biologische wereld. Ook financieren we mee aan omschakelplannen en kan je informatie krijgen over omschakelsubsidie. Informeer naar de mogelijkheden in Noord-Holland bij [Maria van Boxtel t 06 5359 3188 of e mvanboxtel@landco.nl](mailto:maria.vanboxtel@landco.nl)

Biologisch Ondernemen in Flevoland

Het stimuleren van een evenwichtige groei van de biologische productie en het versterken van de biologische afzetketen in Flevoland, dat zijn de belangrijkste doelen van Biologisch Ondernemen in Flevoland. We geven oriëntatie- en verdiepingss-

cursussen biologische landbouw. We brengen nieuwe biologische boeren in contact met ervaren collega's, door middel van keukentafelgesprekken en studiegroepen. Ook wordt er een marktverkenning uitgevoerd om een goede inschatting te geven van de mogelijkheden en kansen voor biologische boeren in Flevoland.

Meer informatie via [t 0320 281 222](tel:0320281222) of [e info@biologischelandbouw.org](mailto:info@biologischelandbouw.org)

Stimulering biologische landbouw in Drenthe

Tot december 2012 maakt de provincie Drenthe het voor agrarische ondernemers aantrekkelijk om zich te oriënteren op omschakeling naar biologische landbouw. De mogelijkheden voor de Drentse boeren zijn: deelnemen aan een 'Boer on Tour' om zo de dagelijkse biologische praktijk goed te bekijken en te bespreken. En het deelnemen aan kennis- en netwerkbijeenkomsten. Het laten opstellen van een economische quickscan of een omschakelplan wordt gedeeltelijk financieel ondersteund.

Projecten LTO Noord

[Goaitske Iepema t 088 888 66 77](mailto:GoaitskeIepema) of [e giepema@projectenltonoord.nl](mailto:giepema@projectenltonoord.nl)

Foarút Buorkje in Friesland

Door deelname aan het netwerk Extensieve Bedrijfsystemen van de Toekomst krijg je inzichtelijk wat de mogelijkheden, beperkingen en de kansen van een biologische bedrijfsvoering voor jouw bedrijf zijn. In zes bijeenkomsten werk je samen met collega's (maximaal 12 deelnemers) onder professionele begeleiding aan een ontwikkelplan voor het eigen bedrijf. Meer informatie voor zowel Drenthe als Friesland (www.foarutbuorkje.nl) op te vragen bij

Projecten LTO Noord

[Goaitske Iepema t 088 888 66 77](mailto:GoaitskeIepema) of [e giepema@projectenltonoord.nl](mailto:giepema@projectenltonoord.nl)

Biologische landbouw in het ZLTO-gebied

Denk je aan omschakelen? De ZLTO denkt met je mee als je daar eens vrijblijvend over wilt praten. In de afgelopen jaren hebben we veel ervaring opgedaan met omschakelen in de akkerbouw en open teelten en de melkveehouderij. Deze in het zuiden sterke takken kunnen nog steeds biologische boeren gebruiken! Wij organiseren ondermeer excursies en bijeenkomsten met technische voorlichters, vertegenwoordigers van banken en van ketenpartijen. **Contactpersoon: Kees van Bohemen** [e kees.van.bohemen@zltol.nl](mailto:kees.van.bohemen@zltol.nl)

Advies

Naast je bestaande adviseurs en je accountant is het slim een adviseur die gespecialiseerd is in biologische veehouderij je vragen voor te leggen. Bijvoorbeeld als je een omschakelplan wilt laten opstellen:

DIV Rundvee Advies

[Edith Finke, t 06 - 26 51 87 04,](mailto:EdithFinke) [e e.j.finke@div.nl](mailto:e.j.finke@div.nl) [i www.rundveeadvies.nl](http://i.www.rundveeadvies.nl)

Ekopart Kees Water Advies

[Kees Water, t 06 - 26 51 87 01,](mailto:KeesWater) [e keeswater@ekopart.nl](mailto:keeswater@ekopart.nl) [i www.ekopart.nl](http://i.www.ekopart.nl)

Coen ter Berg landbouwkundig advies

[i www.coenterberg.nl](http://i.www.coenterberg.nl) [t 06 - 55 34 29 52](tel:0655342952) [e info@coenterberg.nl](mailto:info@coenterberg.nl)

LTO Noord Advies, GIBOgroep/Flynth

[Han Swienink, t 06 - 51 199 106,](mailto:HanSwienink) [e jbswienink@ltonoordadvies.nl](mailto:jbswienink@ltonoordadvies.nl) [i www.ltonoordadvies.nl](http://i.www.ltonoordadvies.nl)
ZLTO Informatielijn [t 0900-235 95 86,](tel:09002359586) [e info@zltol.nl](mailto:info@zltol.nl) [i www.zltol.nl](http://i.www.zltol.nl)

Certificering

Skal houdt toezicht op de biologische productie in Nederland door inspectie en certificatie. Skal is geen organisatie voor belangenbehartiging, advisering of markt-informatie. Skal verstrekt zowel het EKO-keurmerk voor biologische landbouw als het Demeter-merk voor biologisch-dynamische landbouw. Op de site van Skal staat ook informatie over de eisen waar je aan moet voldoen bij biologisch ondernemen in het informatieblad dierlijk en plantaardig. [i www.skal.nl](http://i.www.skal.nl)

Belangenbehartiging en brancheorganisaties

Bionext is de brancheorganisatie van biologische boeren, handelaren, verwerkers en detaillisten. Bionext werkt aan de groei van de markt en de kwaliteit van de biologische productiemethode. [i www.bionext.nl](http://i.www.bionext.nl)
Voor biologisch-dynamische landbouw is er ook de **Vereniging voor Biologisch-**

VAN GORP

BIOLOGISCHE VOEDERS BV

De specialist in biologische voeders

De biologische voeders worden apart geproduceerd in onze fabriek te Schalkwijk en zijn leverbaar in de gehele BENELUX

Informatie: Tel. 0416-315770 - Fax 0416-315779
Zomerdijkweg 2 - 5145 PK Waalwijk NL
info@van-gorp.com - www.van-gorp.com

Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging). Kijk op *i. www.demeter-bd.nl*
BioHuis, vakgroep biologische landbouw LTO Nederland het BioHuis behartigt de belangen van circa 1.500 biologische boeren en tuinders in Nederland.

i. www.lto.nl -> sectoren -> Biologische land- en tuinbouw

Centrum Biologische Landbouw (CBL) en BDEKO richten zich speciaal op het stimuleren van biologische landbouw in Flevoland. BDEKO is de vereniging van biologische boeren in Flevoland.

i. www.biologischelandbouw.org

De Natuurweide is de vereniging van biologische melkveehouders in Nederland, met jaarlijkse markttag en bedrijfsnetwerken. Ook omschakelaars kunnen lid worden.

i. www.denatuurweide.nl

Onderwijs en onderzoek

Groenhorstcollege, locatie Dronten, Warmonderhof biedt studies aan op het gebied van biologisch-dynamische landbouw, de biologische groot- of detail-handel en zorg-landbouw. Deze MAS biedt de mogelijkheid om intensief kennis te maken met akkerbouw, veeteelt, tuinbouw en fruit-teelt, dankzij de koppeling met de omliggende praktijkbedrijven van in totaal 85ha.

i. www.warmonderhof.nl

Louis Bolk Instituut verricht al dertig jaar wetenschappelijk onderzoek voor de ontwikkeling van biologische en duurzame landbouw, voeding en gezondheidszorg. Het Louis Bolk Instituut vervult een echte pioniersfunctie, gericht op nieuwe inzichten in de biologische landbouw. Sluit je ook aan bij de biologische bedrijfsnetwerken

i. www.louisbolk.nl

Wageningen UR, Wageningen Universiteit en Research Centre heeft een leerstoel biologische bedrijfssystemen en praktijkonderzoek op het gebied van dierlijke biologische productie (LR) en plantaardige (PPO). *i. www.wur.nl*

BioKennis Alle kennis uit het biologisch landbouw- en ketenonderzoek van Wageningen UR en het Louis Bolk Instituut op *i. www.biokennis.nl*

Subsidie

Omschakelsubsidie? Alleen in Noord-Holland, kijk op www.noord-holland.nl bij het subsidie-loket.

Kijk op het loket van Dienst Regelingen www.drloket.nl voor de regelingen van het ministerie van EL&I:

- Regeling Beroepsopleiding en voorlichting: EL&I betaalt 50 % van je opleidings- en advieskosten tot een maximum van €1500.
- Regeling Voedselkwaliteit – biologische landbouw: ontvang de eerste vijf jaar een deel van de kosten van de verplichte Skal-controle terug.
- Regeling Investerings in integraal duurzame stallen, voor als je nieuwe stal qua dierenwelzijn en milieu verder gaat, maximaal €250.000 per aanvraag.

En verder nog...

Ekoland is het vakblad voor de biologische landbouw, met artikelen voor land- en tuinbouw, handel en afzet, onderzoeksresultaten, bedrijfsportretten e.d. Ook berichten uit de biologische sector, marktberichten, AGF-nieuws en advertenties.

i. www.ekoland.nl

Biofood online: dé website voor de biologische vakhandel in de Benelux. Op biofoodonline vind je de Engelstalige Organic Trade Guide, met alle handelsbedrijven in de Benelux. Ook op trefwoord te vinden.

i. www.biofoodonline.nl

Op www.biodatabase.nl vind je al het beschikbare uitgangsmateriaal (zaadgoed en planten) dat is toegelaten in de biologische landbouw.

Bezoek de biologische vakbeurs **BioVak** aan het begin van elk jaar, *i. www.biovak.nl*

Groene gronden

Als je omschakelt naar biologische landbouw, moet je vaak extensiveren. Extra (natuur) land is dan van harte welkom! De website www.groenegronden.nl biedt de mogelijkheid je vraag of je aanbod openbaar te maken. De site bemiddelt tussen grond-eigenaren en grondvragers. Neem een kijkje en plaats je vraag!

Nu Rundveebedrijf Omschakelen?

Ekopart helpt u bij het maken van de juiste keuzes:

- Hoe verloopt de omschakeling in de praktijk
- Hoe komt mijn bedrijf er uit te zien
- Welke investeringen zijn nodig
- Wat is het economisch resultaat

Het Ministerie van EL&I geeft subsidie voor omschakeladvies. Neem contact op met Ekopart.

Ruim 25 jaar partner bij de ontwikkeling van de biologische landbouw. Veel ervaring in bedrijfseconomisch en strategisch advies.

Telefoon: 06-26518701 Website: www.ekopart.nl

LAND

Ontwikkelaars voor een sterk en levendig platteland

- Omschakeling naar biologisch ondernemen
- Versterking verbrede activiteiten
- Beleidsadvisering biologische landbouw

Maria van Boxtel: 06 – 53 59 31 88
Helmer Wieringa: 06 – 53 44 77 70
Taco IJzerman: 06 – 13 10 26 98

www.landco.nl

De Groene Weg: al dertig jaar lekker en diervriendelijk

Dertig jaar De Groene Weg – het zal de varkens worst zijn. Onwetend draaien ze zich nog eens om in de modder. Maar het feit dát ze dat kunnen doen, danken ze aan een paar idealisten die in 1981 een bedrijf stichtten dat koos voor diervriendelijk en lekker vlees.

“Het was toen een beweging tegen de stroom in.” Jan Leeijen, coördinator Aanvoer Varkens & Rundvee bij De Groene Weg, blikt terug. “Terwijl een verdere intensivering van de veeteelt plaatsvond, richtten grondleggers Peter de Ruiter en Henk van Oers hun aandacht juist op dierenwelzijn. En dat sloeg aan.” De Groene Weg was geboren en groeide naar een groep van samenwerkende biologische ambachtelijke slagerijen. Nu maken deze slagerijen iets minder dan 5 procent van de totale onderneming uit. “Onze core-business is partner zijn in biologisch vlees. We werken met ruim vijftig biologische varkenshouders en leveren aan supermarkten. Ook exporteren we onder andere naar Duitsland, Engeland, Frankrijk en Italië en daarmee horen we tot de voortrekkers in Europa. Zowel nationaal als internationaal zien we mogelijkheden voor groei.”

Goed voor dier en milieu

Steeds meer consumenten kiezen voor vlees van dieren die meer ruimte en vrijheid gegund wordt.

Dieren met lekker vlees op hun botten, waarvoor geen bestrijdingsmiddelen, antibiotica of kunstmest uit de kast getrokken werd. Die groei is niet alleen te danken aan het feit dat steeds meer mensen de dieren een beter leven gunnen. “De nieuwe consumenten stappen tegenwoordig vooral op biologisch over omdat ze het lekkerder vinden,” constateert Leeijen. In Nederland is het lekkere vlees de aanjager, in Engeland is het de bezorgdheid om het milieu en in de Verenigde Staten zijn het de zorgen over genetische manipulatie. Ieder heeft zo zijn reden, maar steeds meer mensen vragen zich af waar we nou mee bezig zijn en hoe we deze planeet leefbaar houden. Ze vragen zich af hoe ze zelf een bijdrage kunnen leveren. Biologisch eten is een deel van het antwoord: het is lekker, met respect voor mens, dier en natuur. En met deze groei in afzet van biologisch vlees ontstaat er ook ruimte voor nieuwe professionele biologische veehouders.”

Omschakelen naar biologische melk-veehouderij?

voor wettelijke regels en toezicht: www.skal.nl

Skal **BIO CONTROLE**

Het wordt helemaal jouw bedrijf. Dat is het idee.

Als je het bedrijf van je ouders gaat overnemen, wordt het steeds meer jouw bedrijf. Met ruimte voor je eigen ideeën en aanpak. Dat is soms lastig. Het Rabo Opvolgers Perspectief brengt je een stap vooruit. Je ontdekt waar je eigen kracht ligt en wat je financiële mogelijkheden zijn. Ontwikkel net als melkveehouders Hendrik en Alet Vlot een strategie die past bij jou en je bedrijf. En bepaal je eigen koers.

Ontwikkel je eigen strategie met het Rabo Opvolgers Perspectief.

Rabobank. Een bank met ideeën.